

Per a l'elaboració d'aquest treball s'ha comptat amb una llicència retribuïda concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 4182 de 26.7.2004)

ITINERARI 7.- De Queralbs a Núria

S'ha triat aquest itinerari per a poder observar l'evolució del paisatge, la fauna i la [flora](#) des dels 1000 m d'altura fins als 1900.

A [Queralbs](#) s'hi pot arribar amb el tren cremallera de Núria des de Ribes de Freser –on també s'hi pot accedir amb RENFE– o per la carretera N-152 fins a Ribes i, des d'allà, per la carretera local que mena a Queralbs. Cal deixar tant cotxes com autobusos a l'aparcament que hi ha a l'entrada del poble, sota l'estació del cremallera. Una vegada a punt, hem de pujar les escales fins a l'estació, travessar la via i, per la carretera, arribar a la plaça del Raig, a l'entrada del poble, on podrem prendre el [camí](#) marcat que ens deixarà a [Núria](#). És molt recomanable anar amb temps i poder fer una visita al poble: val la pena! Cal tenir present la possibilitat de fer només un trajecte a peu –l'anada o la tornada– i l'altre fer-lo amb el cremallera. Si ho volguéssiu fer així, heu de pensar a incloure el bitllet en el pressupost: no és gens barat!

En la descripció de l'itinerari, trobareu assenyalats en negreta els punts exactes als que fan referència els temps, les distàncies i les alçades. Les paraules subratllades i de color blau corresponen als hipervincles que us portaran directament a la informació inclosa al final de la descripció; en alguns casos coincideixen les dues condicions alhora en les mateixes paraules. En cursiva podreu llegir les indicacions dels rètols que es troben pel camí.

Durant la ruta, el temps s'ha mesurat sense tenir en compte les parades; per tant, quan es planifiqui la sortida cal afegir-hi el que es consideri necessari, en funció de les activitats que es vulguin portar a terme: observació del paisatge, identificació de la flora o dels rastres d'animals, recol·lecció de mostres, examen de les edificacions, comentaris històrics, narració de llegendes o, simplement, les parades tècniques necessàries per a reposar forces o menjar.

Les distàncies i les alçades estan mesurades amb un gps.

En el tram que s'ha de recórrer de carretera asfaltada només s'han tingut en compte les espècies més evidents corresponents als estatges arbori i arbustiu.

S'han inclòs unes propostes de treball. Cal tenir en compte que són precisament això: propostes. El que es pretén és donar idees o suggerir pautes; no es desitja, en cap cas, imposar qüestions o mètodes de treball. S'ha procurat que siguin ben variades i n'hi hagi per a la majoria de matèries i nivells, o que, si més no, siguin fàcilment adaptables a les necessitats de cadascú.

Al final trobareu un llistat dels [animals](#) que podeu trobar i de les [plantes](#) que s'han observat en aquest itinerari.

Descripció de l'itinerari

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	1180 m	 Deixem el cotxe a l'aparcament del cremallera a Queralbs, pugem per les escales fins l'estació, anem fins al pas a nivell i pugem per la carretera.
0 h 06 m	0,5 km	1230 m	Plaça del Raig En entrar a la plaça, a l'esquerra, a sota, es poden veure les ruïnes del castell. Pugem pel camí de Núria i, a partir d'ara, només cal anar seguint els rètols o les marques de GR.
0 h 16 m	1,2 km	1320 m	Travessem la carretera que va a la Fontalba.
0 h 23 m	1,8 km	1350 m	Font de la Ruïra El camí passa pel mig d'un bedollar i, poc després, travessa el torrent de la Ruïra. Està empedrat i continua en suau pujada, paral·lel a la via.
0 h 38 m	2,3 km	1420 m	Travessem una petita tartera .
0 h 42 m	2,5 km	1445 m	S'arriba a les teles metàl·liques de protecció per evitar esllavissades a sobre de la via del cremallera. Si seguim recte, passem per sobre les teles; si girem a l'esquerra, fem un xic de volta però el camí és millor, ja que les evitem.

0 h 47 m	2,8 km	1485 m	Creuem la via per sobre del primer túnel, que és conegut com el del Navarro. Tot seguit, el camí planeja una estona, molt per damunt del riu, i ens acompanya la remor llunyana de l'aigua. En alguns punts es veuen les cascades que es produeixen en salvar els sobtats desnivells. A la dreta, podem gaudir de la incomparable coma del Freser coronada, a trasmuntana, pels Torreneules i a migjorn, pel pic de Balandrau. Més properes, al clot, la central hidroelèctrica de la Farga i, més amunt, la de Daió, amb la canalització que recull l'aigua del canal i dels escorros de les roques de Tot lo Món.....
0 h 49 m	2,9 km	1485 m	Refugi de St. Pau, la primera balma. El camí continua com abans, resseguint, per alt, el riu i amb vistes espectaculars. El sòl ara és més irregular.
1 h 05 m	3,6 km	1525 m	Pont de Cremal sobre el riu de Núria. Un bon lloc per a prendre reforç. Després del pont, el camí torna a ser ben enllosat i va pujant fent marrades, entre els matolls de gòdues, gerderes, talictres, marcòlics i tot un catàleg d'umbel·líferes.
1 h 13 m	3,9 km	1555 m	Refugi de St. Rafel. La segona balma del recorregut.

			Cal continuar guanyant alçada. Sort n'hi ha de les marrades!
1 h 25 m	4,2 km	1670 m	Travessem el canal cobert que porta l'aigua per a la central elèctrica de Daió, i el camí continua pujant. Arriba a un tros perfectament enllosat, seguit d'un altre amb taulons de fusta, ambdós amb barana.
1 h 32 m	4,4 km	1700 m	 El Salt del Sastre amb la cascada de Fontalba al davant. Quan hàgiu pogut tancar la boca, continuareu caminant. A partir d'aquest punt, el camí va planejant una bona estona fins que remunta cap a la propera cascada.
1 h 50 m	5,1 km	1740 m	Cascada de la Cua de Cavall: preciosa. Amb el vent, les diminutes gotes s'alcen –segons d'on ve el sol, l'arc de St. Martí acaba d'arrodonir l'espectacle– i ens impacten en una dutxa suau que, per un moment, ens fa pensar en com es deuen sentir les goges quan hi baixen, entre rialles, la nit de St. Joan, mentre es remullen i estenen la roba a les roques del voltant. Però no ens podem distreure: les roques humides rellisquen d'allò més! Deu metres més amunt, trobem la tercera i darrera balma: el refugi de St. Pere.

			Caminem per sobre de les gorgues de Núria, resseguint el riu per alt, fins que arribem al seu nivell.
1 h 56 m	5,4 km	1785 m	Travessem el riu sota la via del cremallera. Es passa el pla de Sallent, resseguint el riu una bona estona, enfilant-se, tot seguit, per una pineda de pi negre.
2 h 13 m	6,1 km	1870 m	Mirador de la cascada de la Font Negra La veiem a l'altra riba, des d'una gran pedra. El camí continua pujant per la pineda.
2 h 17 m	6,4 km	1900 m	A sota nostre, podem veure el pont vell per on el camí travessava el riu.

			El camí surt de la pineda i continua pujant fort. Aviat veiem el mirador que hi ha sobre la creu d'en Riba. Fent marrades, amb un enllosat descarnat, s'acaba d'arribar a dalt.
2 h 35 m	6,9 km	1985 m	Coll de la creu d'en Riba Val la pena arribar-se al mirador per a gaudir de la panoràmica abans de baixar cap a la vall. Arribem a les fonts: la de St. Gil i la del Dr. Bassols, amb taules. L'ermita de St. Gil i, darrera, la font del Dr. Tarrés.
2 h 50 m	7,4 km	1960 m	<u>Santuari</u> de la Mare de Déu de Núria

La Coma del Freser, amb el Torreneules, el Balandrau, el canal i el salt d'aigua cap a la central de Daió

Queralbs

Si venim de Ribes de Freser, per la carretera que serpenteja vora el riu, veurem “Queraups” –que diuen la gent del país– penjat al mig de la falda de la muntanya, com un poble de pessebre que la mà de l'Etern Pessebrista ha dipositat curiosament enmig del muntanyam que l'envolta. En veure'l hom pensa que alguna crescuda del riu degué influir en els habitants de la contrada a l'hora de decidir l'emplaçament. Lloc de pas i frontera entre diversos regnes durant segles, s'hi ha fet palesa la profunda empremta de la fe dels seus pobladors.

Quan els nostres avantpassats abandonaren Àfrica per cercar nous móns es movien resseguint la costa o cursos fluvials. El Ter i el Freser són prou importants com per haver sigut utilitzats per aquests primitius moviments migratoris. Així es fa palès en les restes trobades en les coves que hi ha escampades per aquestes contrades que demostren l'habitació des del Paleolític Inferior, ara fa uns 80.000 anys (E. Carbonell et al., 1985).

La riquesa de les pastures degué influir en l'ànim dels nòmades que circulaven pel país per a decidir-se a “muntar casa” i fer arrels. Aquests pastors devien estar integrats en els grups de què parla Festus Avienus en la seva *Ora Marítima*: “*Lluny de la costa del mar, hi ha una regió muntanyosa i embardissada. Allà, els aborígens, gent rústega i feroç, vaguen amb molts i grans ramats. S'alimenten de llet i de formatges grassos, i es passen la vida enfortint-se com a feres.*” (J. Janer 1985). I així varen resistir el pas de cartaginesos, romans i visigots. Els francs i el feudalisme els portaren més maldecaps.

Queralbs

En l'acta de consagració de la catedral de Sta. Maria de la Seu d'Urgell datada el primer dia de novembre de l'any 819 –i ara no entrarem a discutir la data exacta del document, que alguns fixen el 831 i altres el 839 per solucionar les contradiccions que presenta el text en relació als personatges que s'hi esmenten– apareixen, entre tot el reguitzell de parròquies que se li cedeixen, les de “...Kerosalbos et Fustiniano, vel Pardinias...”. Per la ubicació en el document, sembla clar que hi havia un lloc anomenat “Kerosalbos” pels verals de Fustanyà i Pardinies. “Kerus Albos” seria una romanització del mot “quer”, d'origen probablement cèltic –derivat de l'arrel “karr-”, que significa “pedra, penyal” (Coromines, 1990)– que, combinat amb l'adjectiu llatí “albus”, qualificaria una “pedra o roca blanca”. En el capbreu dels censos i altres drets redactat tres dies després de la consagració de la catedral de la Seu, on consten els noms expressats en llengua parlada, s'hi llegeix *Chers Albs*.

Ens trobem, però, amb un altre problema: en l'acta de consagració de [l'església](#) de “...Cheros Albos.....in onore sancti iacobi apostoli...” consta que l'església s'havia construït anys enrera i que aleshores s'havia demanat al bisbe Guisard de la Seu d'Urgell que la consagrés, fent-ho en data 30 de juliol del 978 i deixant-la sota la jurisdicció de la parròquia

de St. Sadurní de Fustanyà. Això voldria dir que de cap manera podia existir com a parròquia l'any 839; aquesta seria una mostra més de les moltes falsedats que sembla ser que s'han constatat quan ha calgut utilitzar la famosa acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell (A. Pladevall, 1987).

En el testament d'Auresza, datat l'any 938, aquest personatge llegà unes propietats situades a "Cairosalbos" al monestir de St. Joan de les Abadesses. En aquest lloc, probablement situat a la demarcació de Fustanyà, hi devien viure els que varen aixecar l'església de St. Jaume i els seus fills, quaranta anys més tard, els que degueren demanar

al bisbe Guisard que procedís a la seva consagració.

El territori que envolta el nucli de població, penjat al mig del vessant sud de la muntanya, inclou tot el muntanyam fins la carena, recobert en bona part de pastures que a l'estiu s'omplien –i s'omplen– de bestiar. Els pastors autòctons, acostumats de temps immemorial a utilitzar lliurement les pastures, veuen amb desesperació com els senyors feudals se les apropien. Efectivament, hi ha constància de concessions a diferents monestirs, a partir del 961 i durant tres segles, pels comtes de Besalú i de Cerdanya primer i, posteriorment, pels comtes-reis de

St. Jaume de Queralbs

Barcelona, de les Comes de Vaca i del Freser; malgrat això, els ramats de Queralbs i Fustanyà "s'escapaven del control dels pastors" i pasturaven sovint per aquestes dues comes.

Rius, rieres i torrents baixen dels cims prop de la població; tots ells són corrents d'aigua propicis per a la instal·lació de molins, fargues i molines. Als meners de ferro, potser explotats ja en temps dels romans, s'hi va continuar extraient mineral durant tota l'Edat Mitjana i més enllà, permetent el desenvolupament a la contrada de les indústries que se'n deriven. Així va ser com la població del lloc de domini reial va anar augmentant, de tal manera que a les darreries del segle XI la primitiva església es va fer petita i va ser reedificada. No tenim dades d'aquesta construcció, només la datació que A. Cirici fa de l'afegitó del magnífic nàrtex o galilea, que situa al 1140.

El desembre del 1194, el rei Alfons el Cast dona els molins de la vall de Ribes al monestir de Ripoll, on volia ser enterrat. Quan mor dos anys després, l'enterren al monestir de Poblet. El seu fill, Pere el Catòlic, arriba a un acord amb el monestir de Ripoll, pel qual quedaren pel monestir els molins de Queralbs, Pardines i Ventolà, mentre que el rei es reservà el que hi havia sota el castell de Ribes.

Per aquella època Ramon de Ribes era el castlà, pel rei, d'aquest castell. Vers el 1198 se li retreia que era detentor de les esglésies de Ribes, Fustanyà, Queralbs, Pardines i de totes les altres dintre la seva terra; a més, juntament amb Hug de Nevàs, va ser inculpat davant del rei d'usurpar les albergues i prestacions que corresponien als capellans d'aquestes esglésies.

No fou fins el 1273 que els habitants de Queralbs varen tenir l'ús exclusiu de les pastures del seu terme, per concessió feta en un privilegi atorgat per l'infant Jaume a Perpinyà el dia 22 d'abril (A. Pladevall, 1987), després d'un llarg plet entre la gent de Queralbs i Sibil·la, la vídua d'en Ramon de Ribes (P. Català, 1976). Poc després en Joan Pujol, de Queralbs es titulà notari de la vall de Ribes per l'Il·lustríssim Senyor Rei de Mallorca Jaume II, càrrec

que sembla ser que ja existia el 1255, quan Joan de Capellà signava un document en qualitat de notari públic de l'esmentat poble. A més, se celebrava a la població el mercat setmanal i una fira per la Mare de Déu de setembre que durava vuit dies, privilegi que fou concedit el dia 24 d'abril del 1326 per Felip de Mallorca, l'intendent del rei Jaume III, previ pagament de 30 lliures barceloneses.

L'any 1339 Ramon de Ribes, que era procurador de l'honor de Mataplana, constituït davant del cavaller Pere de Montclar, li demanà l'enfeudament de St. Jaume de Queralbs i St. Sadurní de Fustanyà, que ja havien tingut els seus antecessors; en senyal de la investidura, Pere de Montclar li donà uns guants que duia i Ramon de Ribes li prestà l'homenatge per ell i els seus hereus. Vint anys més tard, en el fogatjament demanat per les corts de Cervera el 1359, s'inclou "*Queralbs e la perroquia*" dintre de la "*vagueria de Serdanya*" amb 41 focs reials.

Sembla ser que el duc de Girona, l'infant Joan –el futur rei Joan I– havia donat disposicions sobre la forma com s'havien d'elegir els cònsols i jurats per part de les universitats de la vall de Ribes. Els habitants de Queralbs i de Ribes no varen fer massa cas d'aquestes disposicions i consta que el dia 8 de gener del 1383, el cavaller Pere Galceran de Pinós, senyor de Pinós, Mataplana, la Portella i valls de Ribes, els lliurava de les penes en què podien haver incorregut (P. Català, 1976). El dit cavaller tenia Queralbs en feu, igual com l'havien tingut anteriorment els Montclar, ja que el poble era de domini reial, segons consta en un capbreu dels volts del 1370.

Entre el 1342 i el 1344 la vall fou camp de batalla on varen dirimir les seves diferències Pere III el Cerimoniós i Jaume III de Mallorca –ja que formava part de la frontera entre els territoris dels dos reis– que acabà amb l'absorció dels comtats del Rosselló i la Cerdanya –amb la vall de Ribes inclosa– per part del rei de Catalunya i Aragó. Els atacs que havien sofert els castells de Ribes per part de la host de Pere III varen fer decantar els habitants d'aquestes poblacions cap al rei de Mallorca. En canviar de mans el territori alguns habitants hagueren de marxar i no es varen fer esperar algunes represàlies. Així va ser com de sotamà varen fer arribar falses informacions al rei Pere, que varen acabar, malgrat tots els intents per a evitar-ho, amb el trasllat de la notaria, el mercat i la fira a Ribes.

Però la gent de Queralbs no es varen acovardir i varen continuar omplint les pastures de vaques, xais, cabres i cavalls. No els feu falta el mercat quan el rei Joan I, anomenat "l'amador de la gentilesa" i també "el caçador" –que pel que expliquen era un bon *gourmet* i un gormand– es feia portar els formatges grassos des de Queralbs. Això va fer que moltes de les famílies benestants, no volent ser menys que el rei, també hi anessin a comprar els formatges, que devien ser molt apreciats, com ho demostra un inventari fet en una casa de Bagà l'any 1415 on s'hi va fer constar: "*duos caseos, et unus est de Caralps*" (J. Janer 1985).

I arribà el cataclisme. Ja s'havien sentit tremolors abans, però aquell fou atroç. El 2 de febrer –dia de la candelera– del 1428, a les 8 del matí, la terra es bellugà de tal manera que "*en lo loch de Caralps prop Camprodon son mors quasi tots quants hi habitavan*", segons la comunicació feta pel jurats de Girona al rei el 10 de febrer del mateix any (P. Català, 1976). Efectivament, el terratrèmol, que va causar víctimes fins a Barcelona, es va qualificar d'intensitat X a l'escala de Mercalli i l'epicentre s'ha situat al mateix Queralbs. Segurament de resultes d'aquest terratrèmol es degué refer la volta de l'església de St. Jaume, que es veu sensiblement apuntada.

Malgrat la desgràcia, la fama es manté i el 1484 el procurador del baró de Pinós rep un missatge del seu senyor des de Saragossa on li demana formatges de Queralbs i el

procurador, amatent, compleix l'encàrrec i fa constar en el seu llibre de comptes: "*Trametí a Caralps per formatges, comprarem-ne XX que pesaren 81 lliures, a sou per lliura.*" (J. Janer 1985).

Durant el segle XVI la compra-venda dels cortals formatgers de les muntanyes de Queralbs va esdevenir un veritable joc de borsa en què hi participaven les famílies que tenien les arquas ben plenes. Aquest és un senyal inequívoc del prestigi que tenien els productes de la contrada, que encara es mantingué durant dos segles més.

Al segle XVII apareix "*Queralps ... del senyor rey*" pertanyent a la sotsvegueria de Ribes, de la vegueria de Puigcerdà, amb nombroses ramades i una indústria esponerosa. La ramaderia havia de mantenir un nivell molt elevat, ja que consten vendes de llana, ovelles i formatges en grans quantitats i a uns preus que, segons comenten els experts, no eren gens menyspreables.

L'aprofitament de l'aigua va ser, com ja hem comentat, una de les raons del creixement inicial de la població. La tradició es va mantenir al llarg del temps amb la instal·lació de [molins fariners](#), [batans](#) i [fargues](#) vora el curs dels rius. Al segle XVII consten a Queralbs 17 paraïres, 7 teixidors de llana i 8 teixidors de lli (cànem).

La indústria del ferro també es va veure afavorida per la presència dels meners del Puig de Queralbs. Els encarregats de localitzar-los, valorar-los i explotar-los eren generalment els *menerons* (de l'occità *menairon*) que acostumaven a ser oriünds del Conflent, del Vallespir o del Capcir. Sabem que membres de la família Peix, provinents de Toès, es varen establir a la vall de Ribes al segle XVI. Durant cinc generacions varen fer de meners i traginers, sobretot a Queralbs (J. Mascarella, 1993). Els jaciments, encara que es varen explotar fins a final del segle XIX, no es devien considerar gaire importants perquè hi havia una forta preocupació per la preservació de les reserves de mineral. En els pactes d'arrendament de les fargues, al segle XVII, hi solien figurar clàusules de preferència en el proveïment de mena de ferro, de tal manera que el propietari es comprometia a servir mineral al fargaire o li arrendava directament els jaciments juntament amb la farga. Aquest fet el corrobora el plet que hi hagué l'any 1635 entre Elena, vídua de Pere Santmiquel, propietària de la farga de Planoles, i els meners del Puig de Queralbs Joan Arderiu, Andenis i Eudald Peix, pare i fills –membres, aquests últims, de la saga que hem esmentat suara– perquè aquests meners alimentaven sis fargues i l'esmentada vídua en tenia, segons E. Graells, l'exclusiva. Així de clar ho expressava un dels testimonis que intervingué en el judici: "*Que és ben cert que proveint sis fargues com són de Castellar [de N'Hug], de Espinosa, de Planoles, de Roques Blancas, de Sagnarí i la de Campdevànol de mena de dits meners que és cosa fàcil y indubitada que dits meners vindria acabar y no trèurer ningun profit dita Santmiquel*".

Les pastures del terme de Queralbs eren tractades com a béns comunals des de feia temps, però la primera notícia que en tenim és del dia 24 d'abril del 1629 quan es va celebrar una junta per a tractar de l'aprofitament comunal de les muntanyes.

En el llibre de "*Repartimiento de Queralps, Corregimiento de Puigcerdá*", un manuscrit del 1767 relligat en pergami que forma part de l'Arxiu Parroquial de Queralbs, hi consta la classificació de les cases, terres i persones del poble, amb la descripció i els impostos que pagaven cadascuna. Segons el llibre, hi havia 10 pagesos, 11 pastors, 10 artesans, 2 comerciants, 28 jornalers i 21 dones. Hi ha algunes curiositats, com ara la descripció de les dones: 18 viudes, 2 donzelles i 1 malcasada; es veu que les bencasades no es comptaven. Siguem benpensats i creguem que no hi constaven perquè no pagaven impostos de forma independent. De les 20 persones que vivien fora del poble, una era qualificada com a "vago

ausente". En aquella època hi havia 90 cases habitades i 44 deshabitades, 23 de les quals eren de propietaris que vivien fora de Queralbs.

La sensació que donava la població, però, no estava gaire d'acord amb les dades que acabem d'exposar, ja que Francisco de Zamora –un jutge nascut a Villanueva de la Jara que li agradava molt viatjar– en el seu llibre *Diario de los viajes hechos en Cataluña* en l'apartat corresponent al 30 d'agost del 1787 escrigué: "*Al principio de la cuesta está el expresado pueblo de Caralps, con un antiguo castillote, con 150 casas. Sus vecinos son casi todos pastores y los pobres se van a invernar al Vallés.*" (Mascarella i Sitjar, 2001). Ens costa de creure que en vint anys haguessin canviat tant les professions dels habitants del poble. Aquest mateix autor explica la utilització comunal que es continuava fent de les pastures del terme per part dels habitants del municipi. Els problemes arribaren amb la desamortització civil de Madoz, l'any 1855, quan una bona part dels comunals de Queralbs figurava en els catàlegs de bens alienables. El municipi va defensar-los amb les dents, al·legant que eren necessaris per a usos veïnals i, al final, varen aconseguir que restessin en la mateixa situació en què es trobaven abans de la promulgació del Reial Decret de 16 de febrer del 1859.

A final del segle XIX hi havia especuladors que abusaven dels veïns que no tenien bestiar, comprant-los els seus "drets de muntanya" a baix preu. Per acabar amb la situació l'Ajuntament de Queralbs va modificar l'explotació dels comunals: es donava l'opció a triar si es preferien les pastures –on s'hi podrien introduir 120 xais– o 60 pessetes anuals. D'aquesta manera, els veïns que no tenien ramat, i que solien ser els més necessitats, podien comptar amb una renda anual vitalícia i no amb el que els volguessin pagar els especuladors forans.

Modernament, una vegada abandonats els molins, els batans i les fargues, l'any 1903 es va inaugurar la primera central hidroelèctrica. Després en seguiren quatre més, fins a completar les cinc que té en aquests moments el municipi, totes elles petites, de menys de 3000 kW de potència: Freser Superior, Daió, les Ielles o la Farga, el Molí i Rialb. Alhora, es milloraven les comunicacions amb el projecte que es feu el 1915 de la carretera de Barcelona a Ribes de Freser i Puigcerdà, i el ferrocarril que enllaçava Ripoll amb Ribes, que es va inaugurar el 1918. El transport de viatgers i de mercaderies es completava amb el projecte de la "via funicular" de Ribes a Núria, que s'havia elaborat l'any anterior; el tren cremallera no es va inaugurar fins el 1931. La bona gestió dels comunals, en aquest principi del segle XX, va permetre la construcció d'un camí veïnal, la creació de noves escoles, la instal·lació de fonts públiques i la il·luminació elèctrica.

No es pot deixar de parlar del Dr. Joan Solé i Pla, metge homeòpata i polític de Barcelona, que es va enamorar de Queralbs. Va fer treballs d'investigació sobre la contrada i la va donar a conèixer. Els seus estudis de la flora d'aquestes valls apleguen una quantitat de material enorme. Entre la multitud d'anècdotes que explica, apareixen els "llobaters". Explica que els ramats de les valls sovint eren atacats pels llops.

Central hidroelèctrica de Daió

Les eugues, per a defensar els poltres feien una rotllana al seu voltant i allunyaven els atacants a base de guitzes. Per a deslliurar els pastors d'aquest flagell hi havia uns personatges, que anomena "llobaters", que solien viure en llocs apartats; eren els qui mataven o foragitaven aquestes feres, previ el pagament d'una "conducta" –quelcom similar al que fan alguns metges—. A la gent els feien més por que goig, ja que si no es pagava, tenien la seguretat que els seus ramats rebrien la visita dels llops. El Dr. Soler explica també que per assegurar-se que matarien els llops, els pastors utilitzaven bales beneïdes i que el darrer d'aquests animals el varen trobar a la "Bauma de la Cova": era una lloba i dotze llobatons.

Actualment Queralbs té el terme més extens de la vall de Ribes, amb 93,81 km², que inclou tots els cims de l'olla de Núria i més enllà, des del pic de Gorrablanc fins al Bastiments, seguint la [frontera](#) i, ja cap al sud, pel coll de la Marrana fins el Balandrau i la serra de la Canya; baixa pel torrent de Serrallonga fins al Massanell, que ressegueix fins que s'incorpora al Freser; per l'altra banda, s'enfila per la serra de l'Estremera fins al pic de Gorrablanc. Tot plegat inclou la vall de Núria, la Coma de Vaca, la Coma del Freser i el torrent de l'Estremera. No saben el que tenen! Un paradís pels excursionistes i pels esquiadors. I pel bestiar, ja que en els seus prats hi estiuegen una bona quantitat d'ovelles, vaques i cavalls que baixen a hivernar al pla a través d'antigues carrerades.

Al revés del moment en què es va formar, ara inclou el veïnat de Fustanyà, a més del Serrat, i les caseries de la Farga, la de Vilamanya i la de Rialb, a part del complex de Núria que tractarem més endavant.

La població ha anat disminuint des dels 602 habitants que tenia el 1860 fins els 200 actuals, un 75% dels quals són jubilats. La resta treballen a les centrals hidroelèctriques de FECSA-ENDESA i a Vall de Núria. Només tres o quatre es dediquen a la terra, mantenen els seus ramats hivernant als masos i a l'estiu omplen les pastures de les comes que tant varen reivindicar els seus avantpassats, juntament amb el bestiar de dos o tres propietaris forans.

La majoria de les cases del poble es dediquen a segones residències i estiueig i són ocupades per 1200 ànimes. La dèria constructiva dels darrers anys també ha afectat el municipi que veu créixer els nous habitatges com bolets per la muntanya. Si es continua com fins ara, temps a venir, esdevindrà un desert, habitat només els caps de setmana i les vacances, com passarà amb tants altres pobles de muntanya.

Quan torneu cap a Ribes de Freser, si ho feu per la carretera, a la corba que hi ha sota l'aparcament de l'estació del Cremallera hi trobareu la Farga, que va ser erigida el 1843 per a l'extracció d'arsènic i fou abandonada arran de la Primera Guerra Mundial. La riuada de 1940 s'endugué bona part de les instal·lacions. La resta ha sigut renovada i convertida en residència dels Germans Maristes.

Carretera avall arribareu a Rialb. Es va crear com a centre administratiu i estació d'emmagatzemament del mineral que s'extreia a la Farga, des d'on es traslladava mitjançant un tren de via estreta que es va construir per a aquesta funció.

Entre els dos llocs, a dos quilòmetres de la Farga hi ha la central elèctrica del Molí, construïda el 1914, amb dos edificis característics de l'arquitectura industrial, amb detalls modernistes. El nom li ve de l'antic molí fariner que hi havia en aquest mateix indret, on Àngel Guimerà va situar el molí del drama de *Terra Baixa*. Segons expliquen els veïns de Queralbs, l'autor s'hauria inspirat en un fet real: la història d'amor entre en Jaume Constans i la Margarida. Davant els entrebancs que els hi posaven els respectius tutors, varen fugir a França, per retornar més tard a la Casa Nova de Fustanyà. La innocència d'en Manelic és una al·lusió clara a la puresa de la "terra alta" de les valls del Pirineu –com

pot ser la de Núria que el nuvi esmenta a l'escena VI de l'acte I— contraposada a l'interès i la corrupció de la “terra baixa”, simbolitzada per en Sebastià.

Els temps canvien però no les persones, ni els simbolismes: els especuladors de la plana volen omplir d'edificacions les zones verges de les nostres muntanyes. L'administració els ho permetrà? Però, són de la plana o de la muntanya? Sebastians o Manelics?

L'església de Sant Jaume de Queralbs

Si aneu a Queralbs, no podeu deixar de visitar l'església de St. Jaume, una de les joies que guarden aquestes muntanyes, on s'han fet diverses campanyes de restauració i de neteja

Galilea de St. Jaume de Queralbs

de la pedra durant el segle XX que l'han deixat en un estat admirable. Per arribar-hi haureu de travessar tot el poble, pujant pels seus carrers empedrats que s'escolen entre les cases de pedra. Quan la veieu donareu per bona la feixuga costa. Edificada en un petit replà de la muntanya, presenta un aspecte entre rústec i majestuós. No queda res de l'antiga església del segle X, que devia tenir absis quadrat com la majoria de les construccions de l'època. L'edifici actual té el cos principal construït amb lloses allargades de la contrada, poc treballades i col·locades de forma més o menys alineada. Originalment tenia una sola nau, amb absis a llevant, semicircular i molt més estreta que la nau, igual que la majoria d'esglésies romàniques de les rodalies. La finestra que s'hi obre és d'esqueixada simple, a diferència de la que hi ha al mur de migjorn que és de doble esqueixada. En aquest mateix mur hi trobem la portalada, amb arc de mig punt adovellat, que dona accés a la nau; els batents de fusta encara conserven part de les ferramentes originals, que molt probablement varen ser forjades pels artesans de la zona, amb ferro sortit dels meners i de les fargues de la contrada.

Posteriorment l'entrada es va aixoplugar amb un magnífic porxo o galilea que dona al conjunt una confortable sensació de refugi i acolliment. En èpoques més tardanes es varen produir diverses ampliacions: es varen obrir dues capelles quadrades als murs de tramuntana i de migjorn a ambdós costats de l'absis, a mena de creuer, que fan que el conjunt prengui la planta de creu llatina. La capella

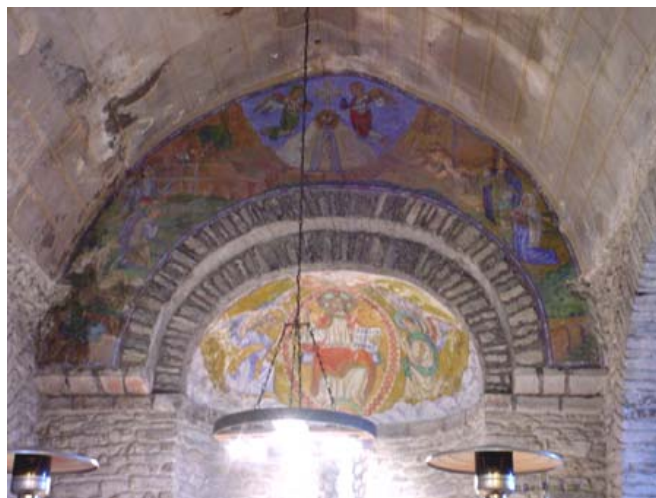
de la pedra durant el segle XX que l'han deixat en un estat admirable.

Per arribar-hi haureu de travessar tot el poble, pujant pels seus carrers empedrats que s'escolen entre les cases de pedra. Quan la veieu donareu per bona la feixuga costa. Edificada en un petit replà de la muntanya, presenta un aspecte entre rústec i majestuós. No queda res de l'antiga església del segle X, que devia tenir absis quadrat com la majoria de les construccions de l'època. L'edifici actual té el cos principal construït amb lloses allargades de la contrada, poc treballades i col·locades de forma més o

Pedra datada el 1606

septentrional fa de suport a un feixuc campanar de torre, de planta rectangular. La que s'obre al mur meridional està adossada a la galilea i té com un petit campanar d'espada d'una sola arcada i una finestra de doble esqueixada. La nau també es va allargar cap a ponent i en el seu mur de migjorn, adossada també al porxo, es va construir la sagristia; en una pedra cantonera hi ha esculpit el 1606, que podria ser la data de construcció de l'afegit o que s'hagués aprofitat d'una construcció anterior i, en aquest cas, la sagristia seria posterior a aquesta data. El cementiri, silenciós i solitari acompanya encara l'esglesiola per la banda de ponent.

Absis i volta

L'interior té volta sensiblement apuntada; això fa pensar que el terratrèmol de l'any 1428 degué esfondrar la volta original i es va haver de refer. L'absis, molt més estret que la nau, com ja hem comentat, s'hi obre directament, a través d'un suau plec en gradació, només en l'arc, sense que es reflecteixi en els bancals.

Però tornem a l'exterior i més concretament al porxo. És el diamant de la vall. Realment és superb per la senzillesa amb què l'artista ha sabut mantenir l'equilibri en les proporcions de

les formes i l'austeritat en la riquesa dels simbolismes. Està format per sis arcs adovellats de mig punt que reposen sobre columnes completes, resolt a la manera dels porxos propis dels claustres romànics del segle XII. Les seves proporcions són extremadament equilibrades i s'acosten a una composició *ad quadratum* perfecta (J.A. Adell, 1987) en què l'alçada de la columna s'igualava pràcticament amb l'amplada de l'intercolumni, ambdós propers a unes set vegades i mitja el diàmetre del fust. A diferència de la resta de la construcció el porxo es va bastir amb grans carreus de pedra de la contrada, perfectament tallada; els fusts són de marbre amb vetes blanc-blaves totalment polits i allisats, i els capitells i les arcades són de pedra calcària, tot plegat en molt bon estat de conservació.

Un arc de la galilea, de proporcions quasi perfectes

Cadascun dels cinc capitells, que suporten àbacs llisos, té una iconografia diferent. Si comencem pel que es troba més a la dreta, hi veiem quatre lleons, esculpits amb una gran fidelitat, que s'enllacen entre ells mitjançant una de les grapes, i quatre cares en actitud de bufar. En el segon, hi podem veure quatre cares, dos homes –que

porten quelcom semblant a elms al cap– i dues dones –que representen edats diferents– entre fulles de palmera. El tercer està decorat amb grius; el griu o grifó era un animal

mitològic tetramorf amb la crinera de lleó, les ales d'àliga, el cos de brau i el rostre humà; se n'han trobat a les portes dels palaus assiris, apareixen a les visions bíbliques d'Ezequiel, Isaïes i també al llibre de l'Apocalipsi; representa alhora els quatre evangelistes –ja que aquests són els seus quatre símbols– i les quatre formes, àliga, lleó, brau i home, s'havien associat, respectivament, als quatre elements que, segons els antics, componen

Capitell 1

Capitell 2

l'univers material: aire, foc, aigua i terra. N'hi ha dos a cada costat, rampants, amb una cara humana que els xucla les ales, que podria simbolitzar un ésser superior que domina l'univers. En el quart capitell hi tornem a trobar quatre cares, dues dones representant edats diferents i dos homes, que, en aquest cas, sembla que podrien representar reis, enmig de fulles de palmera i el que podrien representar ramells de dàtils, que és el símbol de fecunditat present en els relleus assiris. En l'últim hi ha representat "l'heroi solar", tal com el representaven els pobles astrònoms de Mesopotàmia: un home d'espatlles amples abraçant dues àligues, a cadascun dels quatre costats del capitell. Alexandre Cirici i Pellicer, en la seva obra *Dues esglésies romàniques: Queralbs, Fustanyà*, editat a Barcelona l'any 1975, en fa un estudi iconogràfic. Segueix l'ordre de dreta a esquerra, tal com els acabem de descriure:

Capitell 3

Sol a cavall de les àligues. Senzillament captivador. I únic, ja que, pels seus capitells historiat, només es pot comparar a la galeria elevada que es troba dintre de l'església del monestir de Serrabona.

Es pot comprovar que tot el que hem descrit està relacionat amb la iconografia i la tècnica dels artesans rossellonesos que varen treballar durant el segle XII als monestirs del

Capitell 4

Capitell 5

Canigó, Cuixà i Serrabona. Hi ha qui apunta la possibilitat que els capitells varen ser portats fets des dels tallers rossellonesos; A. Cirici, en canvi, proposa fins i tot el camí que hauria seguit l'escultor vingut des de Cuixà. Sigui com sigui, si hem de situar la construcció de la galilea de St. Jaume de Queralbs dintre del segle XII –A. Cirici fila més prim i el situa l'any 1140– vol dir que l'edifici original cal datar-lo a l'inici d'aquest segle o potser, fins i tot, a final del segle XI. Pere Ribot restà tan encisat pel porxo d'aquesta església que li dedicà un dels seus poemes (Queralbs, 1985):

*“Sóc en el cor del Pirineu. En mi
la llum, el verd de la vall i dels cims
i l'aigua verge de les neus.
Respiro l'ombra fresca del porxo de Queralbs
i el silenci roent que em ve de l'Esperit.
Oh columnes de marbre i capitells de carn,
harmonia de Déu i mà de l'home!
I l'home, centre de la solitud,
del cor de l'Univers. Tot jo
penyal, abisme, arbre, fontana, foc
i flama de la meva pietat.*

*No acampa aquí la violència. Aquí,
la humilitat de l'home i el càntic de la pedra,
el repòs del combat del meu cor,
tan breu i complicat, sedejant d'infinít.
Visc el misteri que em penetra endins
de les entranyes
com una esponja d'aigua, i copso
la presència invisible i sensible de Déu.
Tot és aquí: el goig de la meva fe,
l'eternitat en el porxo del Crist.*

*De cor a cor, l'alè, la meva sang.
De muntanya a muntanya, el meu amor.”*

El Castell

Al poble hi ha les ruïnes d'un castell, del qual sembla que no hi ha massa notícies. C.A. Torras s'hi refereix dient: *"en un promontori avençat de la serra, en lloc estratègic per a defensa del poble i en seti enasprat, se veuen les trossejades ruïnes d'un castell feudal del segle XII, que no ofereixen en detall cap importància, per més que en conjunt i a distància ofereixin un soberg aspecte"*. A. Pladevall opina que devia ser un petit castell o una torre de defensa més que un castell termenat, malgrat que el 1375 el rei Pere III va dictar un privilegi per a la construcció d'una fortalesa en aquesta població. Efectivament, després que la vall de Ribes passés a mans del rei d'Aragó, l'infant de Mallorca fa un seguit d'incursions sobre el territori perdut l'agost del 1374. De resultes d'aquesta situació els habitants de Queralbs demanaren al rei una fortalesa on refugiar-se per no haver-se de traslladar a les coves de Colomera, a la força de Pardines o al castell de Ribes, com ho havien hagut de fer fins aleshores. Pere III dictà el privilegi on encomanava a Pere Galcerà de Pinós –el senyor feudal més important de la contrada, que havia sigut nomenat governador general dels comtats de Rosselló i Cerdanya– que decidís l'emplaçament del castell. Consta que s'havia de construir en el puig dels Pujols on, sembla ser, que ja hi havia una torre de guaita o una fortalesa que necessitava ser fortificada i que el lloc tenia aigua, pedra i material de calç a l'abast. No queda clar si aquest emplaçament és el de l'actual castell o no, ja que hi ha un puig dels Pujols camí del Pas dels Lladres que compleix aquestes condicions, encara que no s'hi ha pogut constatar cap indicatiu de construcció. Per altra banda, el lloc que ocupen les ruïnes sembla complir perfectament amb totes les condicions i ser prou a la vora de la població per a poder oferir refugi ràpid als habitants en cas d'incursions foranes en el territori. Cal acceptar, doncs, que es va produir un canvi d'emplaçament respecte del que havia decidit Galcerà de Pinós. El rei donà sis anys de temps per a la construcció del castell, durant els quals es podien cobrar

El que resta del castell de Queralbs

impostos especials. Però el 1397 encara no s'havien pagat del tot les despeses; per això la reina Maria concedí, el 5 de març de l'esmentat any, una pròrroga de set anys més en què es podien continuar cobrant els impostos especials sobre el pa, el vi i les carns (B. Marquès, 1985).

Es desconeix l'efecte que pogué tenir sobre el castell el terratrèmol del dia de la Candelera del 1428, però el que sembla clar és que a mitjan segle XV el castell estava acabat i en funcions, ja que en un document datat entre els anys 1450 i 1451 hi consta la queixa dels prohoms de Queralbs al veguer de la vall sobre el fet que aquest no podia tenir presoners al castell sense

el seu consentiment (V. Hurtado, 1985). En realitat, més que defensa o habitatge, el castell degué utilitzar-se bàsicament com a presó i, alguna vegada, com a refugi per als habitants de la contrada davant l'amenaça de grups armats o bandolers.

No es troben més notícies sobre el castell. Tot observant les seves ruïnes, la manca de paraments formant angle recte i la destrucció de les torres fan pensar en un treball de

demolició ben projectat que degué tenir lloc al segle XVII, segurament poc abans del tractat del Pirineus, probablement dins la campanya d'ocupació dels francesos dels anys 1654 i 1655.

El que sí ens ha arribat és una llegenda sobre aquest castell que recollí J. Amades l'any 1935 de boca d'en Salvador Vilarrasa de la Pobla de Lillet. Conta que el senyor de Queralbs va casar-se molt jove i aviat restà vidu amb una nena. Com que no li volia donar una madrastra no es va tornar a casar. Passaren els anys i heus aquí que un dia va conèixer una noia més jove que la seva filla, se'n va enamorar bojament i s'hi va casar. Poc després va haver d'anar a la guerra contra els moros i quan tornà, al cap de set anys, es va trobar amb un nadó al castell. Com que no hi havia manera de saber si era la seva filla o la seva esposa qui l'havia infantat perquè ningú n'hi volia parlar, va decidir fer-se el mort. En aquella època, sembla ser que quan algú es moria es tenia el cadàver exposat durant tres dies i, mentrestant, tots els familiars li anaven a explicar les seves facècies i els seus secrets, com si es confessessin. "Molt serà –va pensar ell– que ningú no em doni cap pista". Dit i fet. Quan la seva filla li parlà, li va dir: "Pobre pare, ara que sou mort, mentre jo ploraré desesperada, no faltarà qui saltarà d'alegria". En sentir això, la madrastra es posà feta una fúria i es llançà sobre la filla, però el cavaller va aixecar-se i les va separar dient que ja en tenia prou per saber qui fou la que portà la deshonra a casa seva. Va fer agafar la seva dona i la va fer matar per infidel i traïdora.

El camí vell de Núria

No es fa esment explícit d'aquest camí en cap document de la vall de Núria, encara que va haver de ser molt utilitzat tant pels romeus que pujaven a peu o a cavall d'un mul de bast, com pels pastors que portaven el bestiar a estiuejar als prats de les parts més altes de la vall. El pas de persones i ramats devia ser constant, ja que el 1449 en un privilegi reial signat a Perpinyà, la reina Maria, entre diverses concessions que feia a la vall de Núria, prohibia explícitament a tots els que tenien bestiar que utilitzessin aquest camí pel pas de les ramades a fi que no es fes malbé i advertia que si, malgrat tot, algú l'espatllava, l'havia de reparar amb els seus propis mitjans.

Refugi de St. Rafel i marrades cap al Salt del Sastre

natural d'accés a la part alta de la vall i els seus orígens es remunten als primers pobladors de la vall. El seu estat de conservació és molt bo; encara es poden apreciar molts trossos amb l'empedrat, els marges i els murs d'origen medieval, malgrat que la zona urbana i les infraestructures construïdes –carreteres i cremallera sobretot– han malmès bastant algun dels seus trams. Durant els segles XV i XVI fou refet quan es va revitalitzar degut a la gran devoció que va sorgir envers el santuari en aquella època.

Arrenca a tocar del pont de la central elèctrica del Molí i arriba fins gairebé les portes del santuari, salvant un desnivell de més de 900 m en un recorregut aproximat de 8,5 km. És l'únic camí

La part de camí que puja des de la carretera fins a Queralbs, conegut com “la costa”, conserva trams amb l'empedrat original. Més amunt de Queralbs, pujant cap a la font de la Ruïra, serpenteja entre les cases del poble i travessa la carretera de la Fontalba. Més enllà de la font, travessa el torrent de la Ruïra i s'enfila cap a l'oratori de Corbell, sortejant les tarteres i fent equilibris per les teles metàl·liques –sovint ancorades en el mateix camí que s'ha hagut de reconstruir, ja que l'original gairebé ha desaparegut a causa del ferrocarril– que s'han instal·lat per evitar les esllavissades sobre la via del cremallera. Una vegada travessada aquesta a l'alçada del primer túnel –que es coneix com el túnel del Navarro– el camí entra a l'engorjat de la riera de Núria i baixa cap al pont de Cremal a fi de travessar-la. J. Coromines cita un document d'unes afrontacions de Prats de Balaguer datat a l'any 962 –que, segons explica, sembla falsificat– on apareix *Kermalo*, que podria referir-se a aquest lloc. L'etimologia seria evident: derivat de *quer mal*, voldria dir “roca o penyal de mala petja”. Ha sigut molt restaurat en el darrer arranjament del camí.

Poc abans del Salt del Sastre s'observa l'enllosat del camí, els murs de contenció i el sistema d'evacuació d'aigua

Cascada de la Cua de Cavall

Ja a l'altra riba el camí s'enfila en fort pendent, que supera fent tot un seguit de marrades. En la darrera part d'aquest sector es poden veure els murs de contenció i el sistema d'evacuació de les aigües que es varen haver de construir per tal de mantenir el camí. Una vegada dalt del Salt del Sastre, se'ns presenta l'esplèndida visió de la cascada de la Fontalba, en caiguda quasi vertical de més de 300 m. La visió és espadidosa, amb la vall sota nostre, el pont de Cremal sembla de joguina. Corre una llegenda sobre l'origen del topònim d'aquesta penya molt semblant a la de la Roca Pastora de la muntanya del Mont: diu que una vegada hi havia un sastre que pelegrinava cap al santuari. Mentre contemplava el paisatge majestuós des d'aquesta roca, el vertigen li va fer perdre peu i va caure. La Mare de Déu el va socórrer i va evitar que prengués mal, dipositant-lo amorosament al fons de la vall. Quan ho va explicar als seus companys ningú no se'l va creure. Per demostrar que era cert, els va fer tornar al lloc i es va llençar al buit, refiat que es repetiria l'actuació divina. Però el pobre sastre no sabia que al Cel no se'l pot temptar! Naturalment, va morir esclafat contra les roques del fons de la riera.

L'antic pont dels Tres Molins sobre el riu Núria i el cremallera, la construcció del qual, ha fet desviar el recorregut del camí

El camí continuava amunt, passava pel Salt del Frare, la Cua de Cavall, el pla de Sallent, els ponts dels Tres Molins i el d'en Riba, per entrar a l'eixamplament de la vall i al mateix santuari. D'aquests ponts poca cosa en podem dir: encara que són d'origen medieval, en observar la seva estructura hom els situa entre els segles XVI i XVII (V. Hurtado, 1987). Com el de Cremal, són petits i sòlids, tenen un sol ull i estan construïts amb carreus grans posats en sec.

La construcció del cremallera i del llac artificial ha afectat el tram final del camí que, en bona part, s'ha hagut de refer per un lloc diferent al que passava anteriorment. Tradicionalment s'utilitzava el camí que pujava per l'engorjat vora la riera, no per la paret de ponent per on es

puja actualment i que obliga a superar un desnivell més gran fins al coll de la Creu d'en Riba.

Núria

Arribats al coll de la Creu d'en Riba –o en sortir del darrer túnel si arribem amb el cremallera– ens dona la sensació que, de cop, s'obre la capsa i apareix el joiell, curiosament dipositat sobre un domàs, suaument replegat, de color verd, al costat d'una immensa llàgrima argentada. Val la pena parar un moment, omplir els ulls i escoltar el silenci.

Els boscos i els prats de pastura dominen la contrada. No és gens estrany, doncs, que la primera menció de Núria sigui una donació al monestir de Ripoll per part de Guillem Ramon I, comte de Cerdanya, l'any 1087, de *"septem valles que sunt in Annuria, propter alodium, ad pascere vestrum ovile..."*. L'any 1117 el comte Bernat I de Cerdanya va morir sense descendència i el seu comtat, que incloïa la vall de Ribes, va passar a mans del Casal de Barcelona. Per això, el 1170 és el rei Alfons I el Cast qui dona *"pascheria ad totum vestrum bestiar in totis ellis calmis meis de Anuria et Comes de Vaca"* al monestir de Santes Creus.

La deducció de l'etimologia d'aquest mot sembla que presenta veritables problemes. Després de donar-li moltes voltes J. Coromines opina que el topònim sembla d'origen pre-

El santuari de Núria

romà i provindria de l'arrel *andor-*, pertanyent a la família lingüística ibero-vasca-aquitana. És possible que es referís a l'abundància de neu, aigua o bones pastures de la vall (Margarit i Fontanet, 2001).

Uns anys abans, el 1162, s'havia publicat una butlla del papa Alexandre III on es concedeixen indulgències a tothom que visités la "*Ecclesia seu capellam Beatae Mariae Virginis de Nuria*" el dia 8 de setembre, diada de les Marededéus trobades. Això demostra que ja existia una ermita dedicada a la Verge en aquella època, presidida, probablement, per la imatge actual, ja que "*l'any 1079 va tenir lloc la invenció de tant venerada imatge*" (Montsalvatje, 1908). Malgrat aquesta afirmació la imatge no és anterior al segle XII. Això no vol dir que no n'hi hagués pogut haver alguna d'anterior que es perdés en algun incendi. El prevere Fortià i Solà relaciona aquest anacronisme entre la imatge i la vinguda de St. Gil a la vall, amb els càtars. Segons explica, l'any 1198 Ramon Roger de Foix i Arnau de Castellbó, dos nobles del comtat d'Urgell que es convertiren al catarisme, varen liderar una invasió en aquestes comarques, prioritzant com a objectiu les esglésies. ¿És possible que arribessin a Núria i destruïssin la primitiva imatge que segons la tradició havia tallat el mateix St. Gil? Pot ser una explicació. L'actual és una talla en fusta de noguer, policromada, obra segurament d'un pastor. El seu color fosc li valgué l'apel·latiu de "*Moreneta del Pirineu*"; la realitat és que la coloració era deguda al fum de les espelmes que els devots li havien encès durant segles. El fet quedà palès en la darrera restauració. Tradicionalment ha sigut la patrona dels pastors i, amb motiu del 75è aniversari de l'esquí català, el 10 d'abril del 1983, fou proclamada també patrona dels esquiadors catalans (Abel i Pladevall, 1995).

Imatge de la Mare de Déu de Núria

Es troben notícies de llegats i donacions a l'hospici o hospital i a la capella de Núria a partir de les darreries del segle XIII i durant els segles XIII i XIV es troba documentat el lloc com un hospital –la butlla d'Alexandre III ja parla d'un "*Domus hospitalis*"– sota la responsabilitat de diversos donats i d'un capellà. Probablement aquest degué ser el seu origen: un aixopluc per als pastors de la contrada, que va evolucionar cap a un hostal o un hospital on es poguessin aixoplugar els devots i pelegrins que passaven per la capella, alguns camí de Compostel·la, ja que fou una de les rutes secundàries del Camí de Sant Jaume.

Però si la història no ens apropa al secret dels orígens del santuari, sí que ho fa la llegenda i la tradició amb una gran riquesa de detalls. Pels volts de l'any 700, St. Gil, atenenc, arribà al "lloc de les Set Valls" –temut per la gent de la contrada perquè creien que albergava tota mena de forces malignes– buscant la soledat per a fer oració i meditació. Durant tres o quatre anys va viure a la vall fent vida d'eremita i predicant l'Evangeli als pastors que pujaven a l'estiu amb els seus ramats, als quals aplegava amb l'ajut d'una campana. Segons la tradició, cuinava el menjar, que compartia amb els pastors, en una olla i hauria tallat una imatge de la Mare de Déu que presidia, juntament amb una creu, les seves pregàries. Vingueren mals temps; les persecucions del rei visigot Vitiza (702-710) (J.L. Infesta, 1998) varen arribar fins al capdamunt de la vall i l'eremita va haver de fugir. Abans, però, va amagar la imatge, juntament amb la creu, l'olla i la campana. Tot plegat va restar oblidat fins que vers el 1072 va aparèixer un pelegrí, anomenat Amadeu, que venia de Dalmàcia cercant una imatge que un somni li havia revelat que es trobava amagada a la

vall. Després de buscar-la sense èxit, va demanar ajut als pastors de la contrada i varen construir una petita capella, on començà a acollir els primers devots que ja acudien a Núria. Amadeu se n'anà sense haver pogut trobar la imatge. I ara és on torna a aparèixer el fet que es repeteix a la majoria de les llegendes de les Marededéus trobades: un bou no parava de gratar sempre al mateix lloc fins que els pastors anaren a veure què hi havia i varen trobar la imatge amb la creu, la campana i l'olla que, segons la tradició, era plena de faves que es varen repartir entre els presents. Era l'any 1079. Els objectes varen ser dipositats dintre de la capella construïda per l'Amadeu i els pastors. Un d'aquests, que era de Queralbs, va creure que la imatge estaria millor a la parròquia del poble. Va convèncer els altres, es varen preparar i quan varen voler començar el camí de baixada, la imatge es va fer tan pesant que només la varen poder portar fins a la Creu d'en Riba –alguns autors

La creu, l'olla i la campana

situen aquesta processó el dia 9 de setembre del 1077 (Mascarella i Sitjar, 2001, p.112). Aleshores, varen interpretar que la Mare de Déu volia restar a la capelleta i així ho varen fer (J. Amades, 1950). El rector de Queralbs hi va oficiar la primera missa el dia 8 de setembre del mateix any, amb la presència de la major part dels habitants del poble i de les rodalies.

Aviat va sorgir la tradició de posar el cap dintre de l'olla i fer sonar la campana mentre es demana la gràcia que es vulgui aconseguir de la Mare de Déu. Segons diuen, les dones que vulguin tenir descendència, han de posar el cap dintre de l'olla i fer sonar la campana tants cops com criatures vulguin infantar. Aquesta tradició s'ha mantingut fins als nostres dies i han sigut multitud les parelles que, al llarg dels segles, han pujat fins al santuari amb aquesta intenció. Fins i tot hi ha notícies de l'agraïment que feia el marquès de Villadarias el 6 de novembre del 1771 en nom de la casa reial espanyola per les novenes que s'havien resat a Núria pregant pel naixement de l'infant Carles Climent de Borbó i Parma, fill primogènit de Carles IV que va morir

poc temps després d'haver nascut. També hi ha altres tradicions sobre aquests objectes: tocar la creu guareix els mals de cap, d'ulls, de coll i de queixals i posar el cap dintre l'olla també soluciona els problemes de mal de cap. Capítol a part mereix la campana que porta gravades una sèrie de lletres il·legibles que el 1755 va desxifrar Francesc de Mora i Catà. Segons ell, hi ha escrit: *Veni Creator Spiritus. Men.*; el nom del fonedor és il·legible però no passa el mateix amb la data: *Fecit en lo any 618*. Segons això, es remuntaria a l'època del rei Sisebut (612-621) i seria anterior a l'arribada de St. Gil. Sembla ser que el seu so apaivaga els oratges i protegeix del llamp a aquells que el senten (Mascarella i Sitjar, 2001).

Els terratrèmols de l'any 1427 i, sobretot, el del dia 2 de febrer del 1428 varen deixar la capella feta un munt de ruïnes. La seva reconstrucció es va poder portar a terme gràcies a l'afany de la reina Maria –germana de Joan II de Castella que el 1406 s'havia casat amb Alfons VI el Magnànim– la qual va concedir privilegis perquè els almoners del santuari poguessin portar a terme la seva activitat per tot el territori català. Els continuadors de la tasca d'aquests almoners de l'Edat Mitjana varen ser els “aplegadors” que, com ells,

recorrien les diferents comarques demanant almoines pel santuari. Varen realitzar la seva tasca fins el segle XX. L'any 1925 el darrer dels "aplegadors", el vellet de Cal Vigué, explicava les poques aventures que recordava a la fonda de Queralbs.

El mateix any 1449 en un privilegi reial signat a Perpinyà, la mateixa reina, prohibia explícitament que els ramats pasturessin als prats propers al camí, al santuari i a l'albergueria, per tal de no malmetre els edificis –que no foren reconstruïts del tot fins el 1460– i el seu entorn. La reina demostrava així la seva devoció a la Mare de Déu de Núria, potser influïda pel fet que no va poder tenir descendència.

La cura i el zel que han tingut els habitants de Queralbs envers el santuari ha quedat documentada en més d'una ocasió. El 26 de març del 1510 es varen formular els capítols de l'avenença entre Antoni Conill, capellà *comanador* del santuari, i els cònsols i jurats de Queralbs que n'eren els patrons. En el document es fixava en cinc mesos el temps de residència del capellà a l'ermita, els procediments que s'havien d'observar amb els donatius i els joiells de la Mare de Déu i les condicions de manteniment dels edificis i l'entorn.

El 22 d'octubre del 1599, a precs del rector, dels cònsols i dels prohoms de Queralbs, fra Andreu Capella, bisbe de la Seu, tenint en compte la gran concurrència de romeus que acudien al santuari, aprovà la creació de la confraria de la Mare de Déu de Núria, amb l'objectiu primordial d'afavorir el culte i l'obra del santuari (B. Marquès, 1985).

La devoció va anar creixent i la gran afluència de pelegrins que es produïa en diades senyalades va fer que el santuari i l'hospital es fessin insuficients. El dia 25 d'abril del 1619 es va redactar un document pel qual es feia el tracte de la construcció de la nova capella a preu fet (Mascarella i Sitjar, 2001). El 1625 –segons uns autors o el 1615 segons uns altres– es va construir la primitiva ermita de St. Gil i el 1639 s'inicià la construcció d'un nou edifici per al santuari que va ser inaugurat tres anys després (J.L. Infiesta, 1998). L'any 1658 es va refer l'altar principal i es va decorar amb relleus que representaven els misteris del rosari i el 1666 les almoines dels devots varen permetre tancar el presbiteri amb una reixa de ferro. Eren temps de condemnes a galeres i de lluites contra els pirates sarraïns. En la confessió d'un veí de Queralbs, ex-convicte de galeres –que havia declarat falsament contra un escriptor de Ribes anomenat Damià Camps, induït per Pere de Solanell, amb la promesa d'alliberar-lo de la presó– apareix la Mare de Déu de Núria. Sembla ser que el galiot havia fet la promesa a la Mare de Déu que si l'alliberava de galeres aniria fins al santuari en acte d'agraïment i a confessar el seu fals testimoni. Devia anar embarcat en una de les dues naus presó –"Capitana" o "Patrona"– que varen ser preses pels sarraïns al golf de St. Rafael els dies 17 i 18 de juliol del 1623 i es va poder escapar. Va complir la seva promesa i així es recull en un document notarial del mateix any 1623 (Mascarella i Sitjar, 2001).

D'aquesta època és també un relat –que es pot trobar en el recull que fan els mateixos autors– on es descriu el costum que tenien els pelegrins de cenyir-se el cap amb branques de neret florit. Es podria pensar en aquest fet com un record de vells costums precristians, com una reminiscència de les *Floraliae* que algunes localitats adreçaven a la deessa de la primavera. L'escrit també comenta la creença dels habitants de la contrada que el neret és útil per a guardar dels llamps en les tempestes.

El culte i la devoció a la Mare de Déu de Núria també es va exercir en el mateix poble de Queralbs. Consten diversos breus del papa Innocenci X concedint gràcies i indulgències a l'altar que hi havia sota la seva advocació a la parròquia els anys 1646 i 1647 i, el mateix pontífex, tres anys més tard, erigí també altars privilegiats a l'església dels ermitans de Núria, situada fora del recinte emmurallat de la població (B. Marquès, 1985).

Entre el 1709 i el 1728 es varen construir nous edificis al costat del santuari, que habitaven el capellà i les persones que estaven a càrrec de l'albergueria, només durant l'estiu, ja que passaven els hiverns a Queralbs. Aquest mateix any de 1728 es va construir el cambril de la Mare de Déu gràcies a un donatiu del comte de Peralada, Guillem de Rocafull i Rocabertí que, en trobar-se sense descendència, havia recorregut a la Mare de Déu; poc després va néixer un hereu i el comte va demostrar el seu agraïment amb un donatiu de 16.000 lliures de plata a l'església de Núria (Mascarella i Sitjar, 2001).

Corria l'any 1823 quan es va produir l'ofensiva contra la Regència d'Urgell, durant la qual, el general liberal Espoz i Mina es va allotjar al santuari de Núria, juntament amb els seus homes.

A mitjan segle XIX, entre el 1850 i el 1880, es bastiren els edificis de Betlem –o dels Cerdans– i de Loreto (1863), amb dos menjadors, una cuina i dos pisos amb habitacions. La part noble estava reservada al bisbe d'Urgell i als visitants de categoria. Poc després, el 1880, s'iniciaren les obres de transformació del molí draper en la que seria la Casa de St. Ignasi i les de l'església actual, que el 1883 va veure com se celebrava la cerimònia de col·locació de la primera pedra.

Aleshores el santuari estava obert durant tres mesos, del 29 de juny al 29 de setembre i acollia les colles que arribaven de tot Catalunya, tant des del nord com del sud. L'única que es mantenia oberta tot l'any era "la santa casa", amb la famosa "cuina rodona". Sempre estava ben proveïda de llenya per poder encendre un bon foc al centre de la sala i resguardar-se del fred i les tempestes, asseguts als bancs al seu voltant, contemplant les flames i fent petar la xerrada. Envoltats pel fum que es negava a sortir per un forat que hi havia obert en el sostre, es podia menjar l'arròs o l'ollada –patates, cols, mongetes i un tall de porc– que es cuinava a les olles

Maqueta que reproduïx la cuina rodona

penjades d'algun dels vuit ganxos dels clemàstecs, o es compartia el pa, el vi i la cansalada comprats al bar del "senyor Pere", a la casa de Betlem, si era dins la temporada que estava obert.

La casa de Loreto es destinava a albergueria; les habitacions, amb un mobiliari molt auster, disposaven d'una taula, una gibelleta i un llit molt gran amb tres matalassos, dues flassades gruixudes i una bona munió de xinxes i puces. A la planta baixa s'hi venien els *souvenirs*. En diades senyalades, els tres capellans que s'ocupaven de la venda no donaven l'abast (Mascarella i Sitjar, 2001). Sembla que els records, escapularis, rosaris, espelmes, medalles.... sempre han sigut un bon negoci.

Durant nou mesos de l'any, la Mare de Déu restava sola, tancada dins la capella. Aquest fet segurament degué inspirar els primers versos dels goigs que li va dedicar en Joan Maragall.

L'arribada del tren a Ripoll el 1880 va facilitar molt l'accés fins a Núria, de tal manera que segons explica C.A.Torras a la primera *Guia de la vall de Ribes* publicada l'any 1902, durant els tres mesos que romania obert el santuari el visitaven una mitjana de 18.000 pelegrins a peu i 3.000 a cavall. Aquesta multitud va impulsar una nova ampliació de l'albergueria, alhora que s'acabava la construcció de l'església actual. L'any 1911 es va inaugurar, faltant encara el campanar, essent bisbe de la Seu monsenyor Joan Benlloch i Vivó. Es va portar en processó la imatge de la Mare de Déu des de la vella capella –que fou enderrocada tot seguit– fins a la nova església. El canvi no va agradar a tothom, l'estil de la nova església no semblava el més adient per al lloc i l'enyorança de *“l'encís de la capelleta, l'acoblament del daurat dels altars amb l'ennegriments produït pels ciris, l'apilonament dels ex-vots li donava un encant que dissortadament no cal cercar en la vasta i freda nau d'ara”* es reflecteix en els escrits de J.M. Guileria (J.L. Infesta, 1998).

El mateix J.M. Guileria fa una descripció genial i emocionada de la romeria dels francesos a Núria en la diada de St. Pere del 1919. No era estrany en aquesta diada, ja que era costum la presència dels peregrins de França. El que era diferent era el grup que arribava, només format per vells, dones i noies. Aquell any, amb llàgrimes als ulls i un nus a la gola, anaven a donar gràcies per la signatura de l'armistici que va posar fi a la Guerra Europea i a pregar pels seus morts: pares, germans, fills, marits, xicots.... (Mascarella i Sitjar, 2001).

Aquell mateix any va quedar enllestida la línia de ferrocarril fins a Ribes de Freser, que va posar aquesta part del Pirineu a l'abast de tothom. Deu anys abans, pel gener del 1909 la vall de Núria ja havia vist l'arribada dels primers esquiadors que pujaven des de Queralbs, pel pont de Cremal, remuntant el camí de les gorges fins arribar al pla del santuari. Aquesta i la gran afluència de pelegrins segurament varen ser les raons que, a partir del 1916, el santuari i l'hostatgeria romanguessin oberts durant tot l'any. L'any següent, mossèn Jaume Oliveras, un dels més grans excursionistes catalans, va organitzar la Missa del Gall dalt del santuari.

Aleshores es feien els concursos dels esports d'hivern a Ribes, però la manca de neu va fer que l'any 1920 es traslladessin a Núria. L'any següent es va organitzar una cursa de

El cremallera recorre cada dia el seu feréstec itinerari

Núria fins el Puigmal que va marcar el tret de sortida de l'esquí de muntanya a la vall, reforçat l'any 1931 per la connexió amb Ribes a través del cremallera. L'escalada de les Roques de Tot-lo-Món, que es va assolir per primera vegada el 10 de setembre del 1944 completava el ventall d'activitats alpinistes a la contrada (A. Jolis, 1985).

L'augment d'afluència de pelegrins i esportistes que va acompanyar la millora en les comunicacions varen induir el bisbe de la Seu d'Urgell –que aleshores era Justí Guitart i Vilardebó– a adreçar-se al ministre de “Fomento” l'any 1922 sol·licitant com a *“gracia especial”* i tenint en consideració que *“el culto católico en España es una necesidad pública”*, la concessió d'una part dels terrenys comunals del municipi de

Queralbs per tal de poder ampliar el santuari i les dependències annexes. La rapidesa amb què es va tramitar la petició no té precedents, ja que el 3 de maig del 1922 es publicava la Reial Ordre per la qual els veïns de Queralbs es varen assabentar de l'assumpte, ja que

ningú els havia dit res. El 13 d'agost de l'any següent una altra Reial Ordre complementava l'anterior de tal manera que concedien al bisbe de la Seu d'Urgell i als seus successors, a "*título de gracia*" i per a temps indefinit 5182,57 àrees dels comunals de Queralbs (M. Molí 1985).

L'ermita de St. Gil

Ràpidament es va procedir a l'ampliació del santuari i es varen construir els edificis actuals, enderrocant les antigues construccions que emmarcaven un pati quadrat. A llevant de l'església es bastí la casa de St. Justí (1923-25), la de St. Antoni a ponent (1924-29) i tancant la plaça, a llevant la de St. Josep (1930) i la de St. Gil a ponent el 1931. Així quedava formada l'estructura actual del santuari. Curiosament, no hi ha coincidència amb els noms de les cases i les dates de construcció entre els diversos autors consultats, així com tampoc amb els usos que se'n varen fer.

Aquest any 1931 va ser pròdig amb esdeveniments, ja que, no solament es varen acabar els treballs de construcció dels edificis del santuari, sinó que, com ja hem comentat abans, va entrar en funcionament el tren cremallera que facilitava l'accés a Núria des de Ribes i Queralbs, la construcció del qual s'havia iniciat tres anys abans. A més, aquest mateix any es va inaugurar l'hotel a l'edifici de St. Antoni (o en el de St. Gil, segons altres autors) i es va renovar i ampliar la capella de St. Gil, propera, com ja hem dit, al lloc on es varen trobar amagades la imatge, la creu, l'olla i la campana. Tot el parament estava funcionant quan el 14 d'abril del 1931 es va proclamar la II República. La tranquil·litat del paratge, ara ben comunicat i amb els serveis recent estrenats, va enamorar els parlamentaris catalans que havien rebut l'encàrrec de redactar l'Estatut de Catalunya. El 16 de juny del 1931 s'hi varen instal·lar per a romandre-hi durant tres dies mentre procedien a la redacció del que fou anomenat "*Estatut de Núria*" o "*Estatut del 32*", ja que va ser aprovat pel Parlament de Madrid el 9 de setembre d'aquest any.

La font de St. Gil

El poble, que havia perdut la vall de Núria, la part més valuosa dels seus comunals l'any 1923, no es va resignar i, amb la formació del nou Ajuntament, l'any 1932, es va recórrer la concessió davant del Tribunal de Justícia i del poder executiu de la Segona República. L'Ajuntament de Queralbs va buscar el recolzament de tots els estaments implicats en la gestió de la muntanya i va aconseguir una sentència favorable, de tal manera que el dia 1 de juliol de 1932 va recuperar tots els terrenys no edificats de la vall. La part edificada va romandre en

propietat del bisbat de la Seu d'Urgell que, a partir de l'any 1941, en va concedir l'explotació a la societat "Núria S. A." (M. Molí 1985).

La conjuntura econòmica i política no va fer possible que es portessin a bon port els projectes de les noves instal·lacions que tenia previstes la companyia explotadora de la vall.

I amb aquestes, que arribà el juliol del 1936. L'esclat de la Guerra Civil va agafar per sorpresa a tota una munió de visitants que, com sempre, havien pujat al santuari. Se'n varen assabentar quan es va suspendre el servei del cremallera. L'espant fou majúscul: ja es veien aïllats dalt la vall o baixant a peu! Poques hores després es va reprendre el servei i tothom va poder tornar a casa seva.

A principi d'agost hi va arribar una columna de milicians que varen incendiar, saquejar i destruir edificis i instal·lacions. Entre els objectes cremats hi havia una casulla que feia segles que es venerava al santuari i se li atribuïen poders per a curar els mals de cap. S'explica que un sacerdot es trobava un dia d'hivern a la capella de la vall i volia celebrar missa amb als pelegrins que es trobaven amb ell, però no ho podia fer per manca

d'ornaments litúrgics. Aleshores, va veure que hi havia una casulla damunt l'altar, l'aparició de la qual es va atribuir a una actuació celestial. La tenien guardada dintre d'un estoig i la posaven damunt del cap del malalt perquè el curés del seu mal.

La imatge de la Mare de Déu no la varen poder cremar. Mossèn Bonaventura Carrera, el capellà custodi, va tenir bons reflexos: el dia 22 de juliol, veient la situació, va posar la talla dins d'una motxilla, juntament amb un calze i una patena antics, i va tirar muntanya amunt, cap a França. Un cop allà, com que encara li va semblar que era massa a la vora, es va emportar la preciosa càrrega fins a Suïssa, i la va

La font del Dr. Tarrés

dipositar a la caixa forta d'un banc, on va romandre durant tot el conflicte bèl·lic.

Passades les primeres setmanes de guerra, la Generalitat va intentar protegir tant com va poder els santuaris i monestirs de Catalunya dels atacs incontrolats. Va confiscar els edificis de Núria i va encarregar la seva custòdia a les milícies de l'Estat Català. Quan es varen dissoldre, el juliol del 1937, s'hi establí un hospital de convalescents i una escola de milícies alpinas.

Les tropes franquistes varen ocupar la vall el 21 de febrer del 1939. Tot estava en funcionament i s'hi varen instal·lar un batalló de muntanya i la *Escuela Militar de Alta Montaña*. Després de la guerra, per accedir al santuari s'havia de passar tot un via crucis per aconseguir el salconduit. Fins i tot quan s'organitzaven pelegrinatges en calia un de col·lectiu amb les fotografies de tots els participants. La causa era la proximitat de la frontera: l'exili de refugiats primer, la Segona Guerra Mundial, la invasió de França per l'exèrcit nazi i l'aparició dels maquis després, varen provocar un control exhaustiu de tota la línia [fronterera](#) dels Pirineus per part de l'exèrcit franquista i la Guàrdia Civil. A més d'això, els elements meteorològics també s'hi varen afegir en forma de riuada, que el 1940 es va emportar una bona part de la via del cremallera en el sector de Rialb.

La imatge de la Mare de Déu de Núria va tornar a la seva capella el 20 de gener del 1941. La restauració que en va fer l'escultor Rafel Forcada va eliminar les negrors produïdes pels segles de fum de milers de ciris i espelmes dels devots i es varen redescobrir els colors originals: la "Moreneta del Pirineu" era ben blanqueta. Durant aquells anys es varen anar reparant els desperfectes de la guerra, es modificà la façana de l'església (1946), es va construir el campanar (1948) i s'acabà el nou Via Crucis. Es va modernitzar l'hotel i s'inaugurà l'hotel Puigmal, amb un funicular que hi facilitava l'accés. El 1952 (1953 segons altres autors) es va enllestir l'estació del cremallera, la més alta de la península, i tres anys més tard es creava l'estany artificial. L'estació d'esquí funcionava a ple rendiment i s'hi celebraven nombroses competicions i campionats: no hem d'oblidar que era una de les poques que funcionaven a Espanya en aquells moments.

La Mare de Déu de Núria va ser nomenada patrona principal de la diòcesi d'Urgell pel papa Pius XII l'any 1956. Aquest mateix any es va col·locar la imatge de St. Bernat de Menthon, obra de l'escultor Viladomat, en un dels altars de l'església. A St. Bernat també l'hem trobat a la Mare de Déu del Mont i és el patró dels excursionistes.

L'any 1965, Pau VI va autoritzar la coronació de la imatge de la Mare de Déu de Núria. Es va organitzar una gran cerimònia per al dia 13 de juliol del 1967 a la qual hi havien d'assistir les més altes autoritats de l'Estat, incloent-hi el general Franco. La cerimònia es va haver de fer amb una còpia de la talla original, feta amb guix, ja que, uns dies abans, el 8 de juliol, un grup de joves no identificats varen segrestar la imatge, que no va ser retornada fins el 28 de gener del 1972, poc després que fos nomenat bisbe de Barcelona un home nascut a Catalunya, Narcís Jubany, que fins aleshores havia sigut el bisbe de Girona.

Els anys 1970 varen representar el declivi de l'estació d'esquí. La generalització de l'ús dels cotxes varen impulsar altres estacions a les quals s'hi podia accedir directament amb els vehicles particulars. Per això, el 1977 s'inicià l'obra de la carretera que, amb amples llaçades s'enfila cap a la Fontalba, des d'on, segons el projecte, havia d'arribar fins a Núria. Sortosament es pogué aturar a temps després de l'oposició dels grups ecologistes i de diverses accions tant a nivell legal com de boicot que varen permetre mantenir verge de la fressa dels motors un dels pocs espais del Pirineu que encara ens resten.

El 22 de maig del 1985 la societat que explotava el cremallera de Núria, *Ferrocarriles de Montaña de Grandes Pendientes –FMGP–* que havia anat acumulant pèrdues any rera any, va autoritzar al seu president, el senyor Figuerola, a fer les gestions necessàries per demanar un ajut de la Generalitat de Catalunya, que, finalment, es va fer càrrec de l'explotació. Així, el dia 2 de gener de 1986 el cremallera de Núria s'integrava a la xarxa dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya. Aquest organisme des d'aleshores es va encarregar, no solament del manteniment i renovació del material del cremallera, sinó també de la transformació i la modernització de tots els edificis –les darreres actuacions varen ser la construcció de l'espaldany del campanar l'any 1998 i la rehabilitació de

La font del Dr. Bassols

l'ermita de St. Gil, que es va acabar el 1999— i instal·lacions per tal de transformar la vall en una gran estació turística per a tot l'any.

Les tres grans festes que es celebren a Núria són per St. Pere, St. Gil i el naixement de la Mare de Déu.

El 29 de juny era la diada en què s'obria el santuari que coincidia amb l'inici de l'estiu dels ramats a la muntanya. Actualment es fa una missa solemne i es beneeixen els pans i les farinetes que comparteixen tot seguit tots els assistents tal com, segons la tradició, va fer per primera vegada St. Gil amb els pastors (Mascarella i Sitjar, 2001).

La diada de St. Gil, patró dels pastors, s'escau el primer de setembre. Antigament en aquest dia es donava per acabada la temporada d'estiu i els ramats empenien la marxa cap a les valls on anaven a pasturar a l'hivern. Malgrat això, el santuari no es tancava fins el dia 29 de setembre, diada de St. Miquel. És la festa dels pastors: tradicionalment hi assistien els pastors, gossos i ramats dels dos vessants del Pirineu. Aquella diada —com deia S. Carrera al seu article *Núria, santuari dels bells aplecs*— les barraques de pedra seca que hi ha escampades com bolets per la muntanya restaven soles, sense foc i sense vida, perquè la vida era a Núria (Mascarella i Sitjar, 2001).

Finalment, el 8 de setembre se celebra el naixement de la Mare de Déu amb la diada dedicada a les Marededéus trobades. Hi participen nombroses persones batejades amb el nom de Núria. Acabada la missa es porta la imatge de la mare de Déu en processó fins a l'ermita de St. Gil, on se li canten els goigs.

Interior del santuari de Núria

Pel que fa als goigs, tenen l'origen en la veneració dels "misteris de goig de la Mare de Déu" d'on els hi ve el nom. Els primers coneguts són els de la Mare de Déu del Roser que, segons diuen, va compondre fra Bonifaci, germà de St. Vicenç Ferrer. Si bé hi ha notícies de cobles, lloances i altres cants dedicats a la Mare de Déu des del segle XIII, no és fins a final del XV que els goigs arribaren a l'abast del poble que els utilitzà per a demanar als sants, santes i Marededéus el remei per a tots els mals que els sotjaven. Amb l'arribada de la impremta tothom en va poder tenir un exemplar, no ja a l'església, sinó fins i tot a casa; a partir del segle XVII és quan es va produir una expansió més gran d'aquest cant. Normalment, utilitza sempre la mateixa música, adaptant-s'hi les diverses lletres que, en certes èpoques, es varen haver d'escriure

en castellà. La Renaixença va transformar la poesia popular en peça literària i és, a partir d'aleshores, quan comencen a aparèixer nous textos per a ser cantats, alguns d'ells, amb músiques composades expressament. Molts han sigut els autors de lletres i músiques per als goigs de la Mare de Déu de Núria, que varen proliferar molt degut a l'empenta devocional dels romeus que varen fer necessari que se'n repetís l'edició fins a vint vegades entre el 1820 i 1896. El mateix nombre d'edicions es va produir entre els anys 1955 i 1965 (M. Montlleó, 1985).

Esquiar, escalar els espadats, passejar per les valls o assolir algun dels nombrosos cims que senyoregen el santuari i l'envolten com l'estoig d'un preciós joiell, fan les delícies de milers d'amants de la natura i romeus de la modernitat, que pugen a peu o amb el cremallera, a pregar als peus de la Mare de Déu de Núria que, voltada de soledats escolta, sorpresa, l'eterna cantúria del seu poble, el vent i les tempestats.

Llegendes i supersticions

Des d'abans de ser humans hem portat la por arrapada al cos, i amb ella, les supersticions. L'home no podia explicar els fenòmens naturals que observava i, sovint, patia. Aleshores els atribuïa a forces desconegudes i, normalment, malignes. En no poder arrabassar aquestes creences, profundament arrelades en les cultures precristianes, l'Església va adoptar-les, assignant sants protectors a unes i condemnant-ne unes altres perquè eren obra del dimoni. La humanitat continua veient darrera els sants els esperits ancestrals bons i darrera el diable l'esperit del mal, de manera que continua dintre seu el caliu de la superstició que aflora tan bon punt té ocasió, com ja hem vist en els textos anteriors.

Segons alguns autors l'origen de les llegendes sobre els *akelarres* i els *ungüents de bruixa* s'ha de buscar en el desencís produït pel fracàs de les croades i els excessos comesos pel règim feudal sobre les classes populars que varen provocar un cert sentiment d'abandó que els va portar a un intent d'evasió, sobretot per part de la gent més jove, semblant al que es va produir els anys 1960. Això va provocar que una part d'aquest jovent es lliurés, d'amagat, als plaers sexuals i a l'ús de certes drogues que s'absorbien a través de la pell i s'aconseguien fent ungüents amb greix de serp o llargardaix amb una barreja d'algunes plantes al·lucinògenes com ara l'herba queixalera, l'herba taupera, la belladona, la mandràgora o la cicuta (D. Griñó, 1985). No cal que ens estenguem ara a parlar de les bruixes i del tractament que els va aplicar l'Església Catòlica: culpables de tots els mals que sobrevenien a la població, aconseguiren condemnar a la foguera un munt de persones que s'havien confessat bruixes o bruixots per obra i gràcia de la tortura.

La veu popular adjudicava a les bruixes, a part de poders per a poder volar, un munt de malvestats. Entraven a les cases i clavaven agulles al cos de les criatures mentre dormien; per a evitar-ho, calia penjar una carlina o creus de palma beneïda o un tros de boix beneït, o bé encastar grans de sal beneïda a les obertures de la casa per on poguessin entrar –cerimònia anomenada “salpàs”– o sinó, fer beure un glop d'aigua beneïda a les criatures que els servia com una mena de vacuna. Encara avui es poden veure creus de palma beneïda penjades en algunes portes, o palmons beneïts penjats als balcons, tot i que la gent que encara mantenen aquest costum probablement en desconeixen l'origen.

Per lliurar les collites de les pedregades es posaven branques de boix o creus de palmes beneïdes als quatre angles del camp. Quan hom veia que s'acostava la negra nuvolada es cremaven branques de llorer o romaní beneït a la llar i, si no n'hi havia prou amb això, se sortia a la porta amb estris diversos (clemàstecs de la llar de foc o destrals) que s'enlairaven encreuats mentre s'oferia una quantitat de gra per les ànimes dels difunts. Si amb tots aquests trucs no n'hi havia prou, calia recórrer a l'Església. Aleshores el rector feia tocar les campanes, es guarnia amb els ornaments de festa i sortia amb els escolans i els veïns a fora de l'església amb la creu alçada mentre recitava unes oracions en llatí per foragitar les bruixes causants de la nuvolada. Aquesta cerimònia es coneixia amb el nom de “comunir” i tenia els seus perills, doncs es podia rebre la pedregada a sobre. Per a evitar-ho en alguns pobles que no disposaven de nàrtex a l'església, es construïen uns aixoplucs formats per uns teulats aguantats per quatre columnes, oberts als quatre vents,

des d'on es podia "comunar" la tempesta sense perill. Un d'aquests "comunidors" encara es pot veure a l'església romànica de Vallfogona.

A la muntanya els llamps són veritablement temuts i se'ls donava un altre tractament. Ja hem parlat de l'efecte que s'atribuïa a la campana de Núria, però per evitar que caiguessin a les cases, a Queralbs es posaven "pedres de llamp" sota la teulada. Per a obtenir-les, calia fixar-se en el lloc on queia un llamp i tornar-hi al cap de set anys: en el moment de caure, el llamp s'havia ensorrat set canes sota terra i cada any pujava una cana amunt. Al cap de set anys, hom trobava la pedra a flor de terra. Els pastors d'aquest poble estaven convençuts que si es penjava una d'aquestes pedres com a batall a l'esquella del manyac que anava davant d'una ramada, ja es protegia tot el bestiar que el seguia.

A part de les bruixes hi ha tota una multitud d'éssers mitològics que poblen totes aquestes contrades. Entre ells podríem destacar les "encantades" i els "follets".

Les primeres són anomenades també "goges", "dones d'aigua", "aloges" i "fades". Tenen arrels precristianes i provenen del mite de l'esperit de les aigües. Les cultures celta i romana les han personificat com a nimfes, divinitats associades a les forces generatrius de la terra que representen el bé i protegeixen els humans. Vivint als rius, als torrents, als rierols, als llacs, a les fonts o en coves que hi ha prop dels cursos d'aigua, normalment de difícil localització, solen desaparèixer quan s'apropen els humans. Posseir una peça de roba de les que estenen a les mates vora els rius i torrents on les renten representa la màxima felicitat per l'afortunat mortal que ho pot aconseguir, ja que mai més li ha de faltar de res. Segons expliquen, aquestes peces es van regenerant a mida que se'n tallen trossos, de tal manera que no s'acaben mai. A més, els vestits que es confeccionen amb aquesta tela no es fan malbé. Això sí, si es renega del teixit, desapareix.

A Fustanyà expliquen una rondalla segons la qual al poble es volia construir una església, però les pedres quedaven molt lluny. Entre tots varen convèncer les "encantades" que vivien a les coves prop d'allà que els aniria molt bé tenir un refugi per a l'hivern, tancat i prop del poble; asseguraven que ells mateixos el construïen si elles portaven les pedres. A poc a poc, una nit darrera l'altra, les pobres "encantades" varen anar pujant els carreus ben tallats. Quan ja només faltava cobrir l'edifici es varen adonar de l'engany; per això els veïns varen haver de bastir el campanar amb les pedres de pissarra que tenien a mà. És una manera d'explicar la gran diferència que hi ha entre els materials utilitzats en la construcció de la nau i en la del campanar.

La literatura, la música, el cinema i les arts en general s'han encarregat d'eternitzar aquests personatges que, per més que en algunes localitats hagin sortit una mica malparades i se'ls hagin atribuït poders propis de les bruixes, en general són realment encantadores.

Mai us ha desaparegut res a casa com per art d'encantament? De vegades no es canvien les coses de lloc, i quan pregunteu ningú en sap res? Són els "follets". Són tan petits que no es veuen, però n'hi ha a totes les cases i vetllen perquè tot estigui en ordre. En general, se'ls considera protectors de la família i la segueixen vagi on vagi.

Cada muntanya, cada riu, cada cova, cada poble, cada castell, gairebé m'atreviria a dir cada casa tenen la seva llegenda; només cal buscar-les. A part de les més esteses com la del comte Arnau que surt sovint a les nits fosques de tempesta muntant el seu cavall negre, precedit dels sons dels corns i els lladrucs dels gossos que l'acompanyen, n'hi ha moltes més que els avis i les àvies explicaven a la nit, vora el foc, als néts i nétes que els miraven embadalits mentre s'arraulien a la falda amb els cabells de punta i la pell de gallina.

La del gegant Puigmal, per exemple, que vetlla sempre per la natura de la contrada. Conten que una vegada un caçador va pujar a les Set Valls a caçar. Quan el gegant se li va encarar i li va retreure el que feia, ell li va contestar que necessitava menjar per als seus fills. Aleshores, el gegant va fer un formatge amb llet d'una daina i li va donar al caçador explicant-li que mentre no se'l mengés tot, sempre en tindria. Tot content el caçador se'n va tornar cap a casa. Tal com li havia dit el gegant, cada vegada que en tallava un tros el formatge es refeia i en podien menjar cada dia tota la família. Però amb el temps es varen cansar de menjar cada dia el mateix i un bon dia se'l varen menjar tot. Com era d'esperar, se'ls va acabar buidant el rebost i quan la gana es va fer sentir el caçador va tornar cap a les Set Valls a veure què trobava. Però mai més ningú no l'ha tornat a veure.

Sovint apareixen llegendes per a explicar alguns fets dels quals se'n desconeix l'origen, com ara la que hem vist abans referida a l'església de Fustanyà. És el que passa amb les creus que hi ha al coll de Nou Creus. En aquest cas la llegenda apunta que foren clavades en record de diverses persones que varen perdre la vida en intentar travessar el coll. Aquí és on les diferents versions entren en joc: segons uns eren excursionistes, altres diuen que eren pelegrins que anaven a Núria i també hi ha qui creu que eren exiliats que fugien per raons polítiques o econòmiques. També és possible que fossin simples fites que només marquessin un punt en el camí de romiatge fins al santuari.

Al costat del coll de Nou Creus hi ha el pic de la Fossa del Gegant, des del qual s'observa la vall de Coma de Vaca. Al final de la vall, quan el torrent es troba amb el Freser, hi ha la Fossa del Gegant. Sembla ser que per aquests verals hi havia hagut una construcció megalítica de tipus funerari, probablement un dolmen, amb el qual hi hauria relacionades dues llegendes. La primera ens parla d'un gegant anomenat Ferragut, cabdill de l'exèrcit musulmà, que corria per aquestes valls i muntanyes a l'època de Carlemany. Heus aquí que varen decidir que s'enfrontessin Ferragut amb Rotllan –un gran guerrer de l'exèrcit cristià que tres segles més tard es convertiria en el protagonista de la *Chanson de Roland*– per decidir qui es quedaria amb aquelles terres. Tots dos tenien els seus punts febles: Rotllan tenia els peus tous com un recuit i

La Vall de Núria des del Salt del Sastre

per això es calçava amb botes de ferro, mentre que el gegant tenia la panxa de mantega i per protegir-la es posava una pedra plana dintre de la faixa. Es varen trobar en una muntanya prop dels estanys de Carançà –on, per cert, diu que hi viuen les “goges”– i s'inicià el combat. Tots dos eren molt forts i la lluita es va allargar; en les estones de descans menjaven per reposar forces i feien petar la xerrada. Tant va durar la baralla que varen acabar fent-se amics. No se sap ben bé com, però el cas és que Rotllan va acabar sabent quin era el punt flac del gegant i heus aquí que un dia, mentre dormia, li va treure la pedra de dintre la faixa i la va llençar rost avall. L'endemà al matí, en no trobar la pedra, el gegant es va preocupar, però no podia dir que no podia lluitar per no descobrir el seu secret i perquè no el prenguessin per un covard. Així, doncs, com cada dia varen iniciar el combat. Només de començar, en Rotllan va tocar la panxa del gegant amb la seva espasa i aquest va caure mort. El varen enterrar allà mateix; alguns diuen que era una construcció

megalítica. D'aquí li vindria el nom de Fossa –o tomba– del Gegant. Fortià i Solà apunta la possibilitat que en el megàlit s'hi hagués trobat un esquelet de proporcions considerables i que això hagués contribuït a l'aparició d'aquesta llegenda. Jacint Verdaguer inclou en el seu poema *Canigó* una llegenda semblant, però aplicant-la al seu personatge el comte Guifré.

La segona de les llegendes relacionades amb la tomba del gegant explica que es va estendre la brama que el megàlit amagava un gran tresor. Un bon dia un foraster va arribar a la vall de Ribes i va demanar un guia que l'acompanyés fins el lloc on hi havia l'estranya construcció. Ell i el pastor que va contractar varen arribar on es trobava i, amb unes paraules màgiques el foraster va fer arraconar la pedra, deixant al descobert una cova. Varen entrar i hi varen trobar uns sacs plens de gra. L'home va aconsellar que fes com ell i agafés tot el gra que pogués. El pastor va trobar que allò era una bestiesa i, per no quedar malament, en va agafar un grapat. Quan va arribar a casa va tenir la gran sorpresa: tot el gra s'havia transformat en or. El pastor s'estirava els cabells per no haver fet el que li deia el foraster, però ja no hi havia solució. La història es va escampar per les rodalies i s'explica que fins i tot hi va haver qui va ensorrar la tomba per veure què hi havia a sota. Naturalment, no va servir de res.

Va existir la construcció megalítica? Alguns autors bé que ho asseguren. Fins i tot he sentit explicar que varen venir gent de la plana que el varen desmuntar i se'l varen endur!

Conten també que, durant la invasió dels exèrcits musulmans, a les coves de Ribes s'hi varen amagar un grup de cristians. Però segons una altra llegenda, algunes d'aquestes coves havien de ser conegudes per les hordes invasores, ja que segons expliquen, quan varen haver de fugir varen deixar un gran tresor amagat en una de les cavitats. Com que tenien por que els hi robessin, un dels caps àrabs va convertir la seva filla en una serp horrible i la va deixar allà perquè el vigilés. Segons ens explica Mn. Cinto, al cap d'uns anys un noi de Ribes va arribar a Constantinoble i va anar a parar a casa del Soldà que havia deixat la seva filla a la cova i que aleshores s'havia penedit mil vegades del que havia fet. Quan el Soldà es va assabentar de la procedència del noi li va explicar el què havia passat i li proposà la mà de la seva filla i la meitat del tresor si aconseguia alliberar-la. Havia d'anar a la cova i posar una carta amb la fórmula màgica per desfer l'encantament a la boca de la serp, però havia d'anar en compte, ja que si la carta queia a terra, la noia continuaria encantada per sempre més. El xicot hi va estar d'acord i, molt content, se'n va tornar cap a casa. En arribar a la cova va posar la carta a l'extrem d'una canya i va començar a endinsar-se pel passadís, que era negre com una nit sense lluna. De sobte, aparegué la terrible serp. El noi es va posar tan nerviós que la canya va començar a tremolar de tal manera que la carta va caure a terra. La serp va fugir esperitada cap a dintre de la cova llençant un esfereïdor esgarip de donzella.

El mateix Mn. Cinto recull una altra llegenda, aquesta vegada referida a dos rius: el Ter i el Freser. Diu que el primer era tot seriós, mentre que el segon era enjogassat com una criatura. Heus aquí que un dia el Freser li va suggerir al seu germà el Ter de fer una excursió plegats fins a Ripoll per anar fent petar la xerrada amb els animalets i les plantes que trobessin. El Ter va trobar que era una bestiesa i que si havia de fer cas al Freser no arribaria mai més a Ripoll. Per això li va dir que era millor que cadascú hi anés pel seu compte. El Freser ho va trobar molt avorrit i va proposar fer una cursa, de manera que el primer que arribés a Ripoll mantindria el seu nom fins arribar al mar i, a més engoliria les aigües de l'altre. Aquesta vegada el Ter hi va estar d'acord. Cal explicar el que va passar? Naturalment, el Freser va anar saltironant entre les penyes, saludant als animalons, regant les flors, banyant a les "goges" i passant conversa amb els pastors que tenien cura del seu ramat. Mentrestant el Ter baixava tant de pressa com podia, sense ni mirar què hi havia als

marges ni aturar-se ni un moment. Tant va córrer, que ni es va adonar que passava de llarg de Ripoll fins que va arribar a Pals i es va confondre amb el mar.

Com podeu veure, n'hi ha per tots els gustos.

Boscós

En Carles Bosch de la Trinxeria, en el seu llibre *Records d'un excursionista* diu: “*És interessant observar en els nostres Pirineus les zones forestals en relació amb llur altitud. Comença generalment a trobar-se l'alzina, que puja fins a 500 metres; després ve el castanyer, roure, freixe, trèmols, moixeres, tells, faigs, fins a 1600 metres; després l'abet fins a 2000 metres i, per últim el pi negre, Pinus uncinata, que puja fins a 2500 metres i més. El Rhododendron ferrugineum o boixerica, cobreix els boscos de pins, puix que sense la boixerica amb dificultat podrien viure en les regions on regna a l'hivern un fred polar.*

El pi, a més de ser resguardat per la seva saba resinosa, necessita quan surt de terra un abric tutelar, puix que és delicat i li falta consistència per a resistir les altes temperatures. Aquest abric li proporciona l'atapeïda i robusta boixerica que es riu dels freds com el ginebró (Juniperus alpina) per glacials que siguin. Una grana de pi cau dins la mata de boixerica; a la primavera surt com un espàrrlec amb petites agulles laterals; a l'hivern, la neu el cobreix; a la primavera següent, s'allarga, busca la llum treu el cap sobre el matoll, va creixent, ja és adult, desafia els freds, la resina li regala pertot, i aleshores al seu torn serveix d'abric al matoll de boixerica a qui deu la vida.”

Terratrèmols

El terratrèmol del dia de la candelera del 1428, a les 8 del matí, d'intensitat X a l'escala de Mercalli, amb epicentre a Queralbs, va destruir del tot Queralbs, on morí gairebé tota la població. A Camprodon hi hagueren uns dos-cents morts i també quedà destruït. Les cases eren fetes, majoritàriament, amb fusta de pi. Es notà fins a Barcelona —a Sta. M. del Mar es despreguà la rosassa que matà unes quantes persones que fugien, altres varen morir aixafades pel tumult—. També hi hagueren forts desperfectes a l'Anoia, la Segarra, el Ripollès, la Garrotxa i l'Empordà. A Ripoll va caure la volta de l'església, a Castelló d'Empúries moriren 6 persones i l'església de Núria quedà molt afectada.

Els molins

Des dels temps més antics es coneixen els cereals i el procés pel qual es poden transformar en farina. Des dels 1800 aC en què es feia amb dues pedres, ha anat evolucionant la tècnica que ha permès als homes i les dones, haver de dedicar menys temps i menys esforç a realitzar aquesta tasca i, alhora, ha permès l'especialització d'alguns edificis i persones que la duen a terme. El romans ja varen introduir els molins giratoris i des del segle IX es parla de molins hidràulics a Catalunya. A l'Edat Mitjana a més dels molins fariners i els molins d'oli, es troben documentats els *molins blanquers* –per a assaonar pells–, *molins paperers* –per a trinxar draps i fer-ne pasta de paper–, *molins drapers* –també anomenats *batans de maces* en els quals s'enfetraven els teixits–, *molins polvorers* –en els quals es reduïen a pols diverses roques i minerals–, etc.

Molí d'en Quelet, prop de Beget

Un funcionament similar tenien les *molines* o antigues serradores hidràuliques i el mateix sistema s'utilitzava a les *fargues* –que eren els establiments on es produïa el ferro– o a les fàbriques del sector tèxtil.

Posteriorment alguns d'aquests molins es varen transformar en centrals hidroelèctriques.

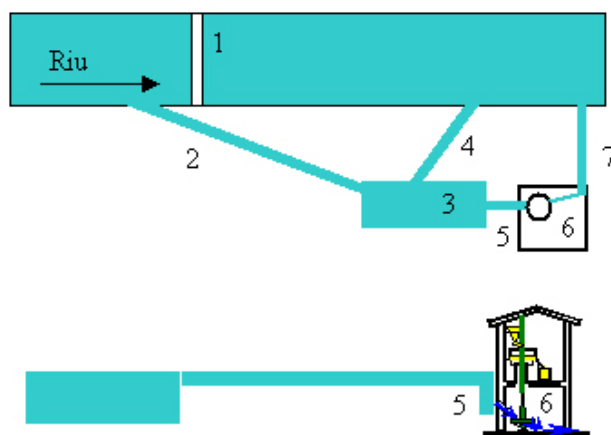

Molí d'en Miquel a les Escaules, transformat en central hidroelèctrica, amb els seus canals

Tots aquests processos són hidràulics, és a dir, aprofiten la força de l'aigua. Necessàriament s'havien de situar a la vora d'un riu o corrent d'aigua que els en

proporcionés. Però sovint no n'hi havia prou, calia conduir-la i embassar-la. Els rius de la conca mediterrània, en general, presenten uns cabals molt variables al llarg de l'any i, sobretot, un estiatge molt accentuat. Per això exigeixen la construcció de canals i de sistemes d'acumulació d'aigua, mitjançant la construcció de rescloses i de basses artificials.

El primer pas, doncs, hauria de ser la construcció d'una *resclosa* (1) que pot estar ubicada dintre de la mateixa llera del riu. Mitjançant un *canal* (2) es porta l'aigua fins la *bassa* (3) que té un *sobreeixidor* (4) per a desguassar-ne l'excés en cas de necessitat. Des de la bassa l'aigua inicia el descens cap a l'interior del molí, que és provocat pel *cup* i la *canal vertical* (5) que comuniquen la bassa amb una mena de túnel, anomenat *carcavà* (6), que, segons els llocs, també se'l coneix amb els noms de cacau, caco, cacuet, caricau, carcau o mina (Donat i Solà, 2003). Amb la bassa i el desnivell que hi ha fins que l'aigua impulsa la roda hidràulica, s'aconsegueix la pressió suficient perquè faci girar el mecanisme del molí, farga, molina, etc. Finalment l'aigua torna al riu pel *canal de desguàs* (7).

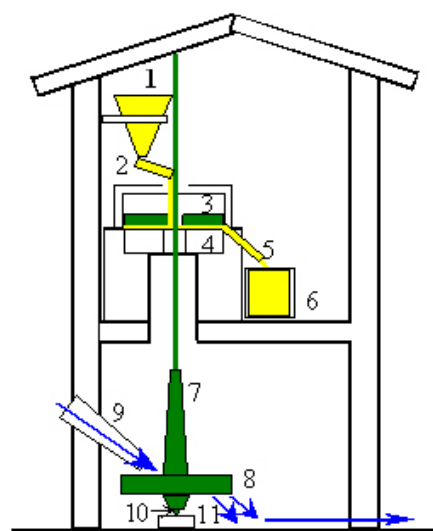
Esquema del camí de l'aigua en un molí

Molí d'en Quelet, prop de Beget

passa a través del *canalot* (2) fins l'*ull* de la mola i d'aquí a l'entremig de les dues moles. Una vegada mòlt el gra i transformat en farina surt pel *farinal* (5) i cau a la *farinera* (6), des d'on serà ensacada per poder ser transportada més fàcilment. El camí que segueix el gra i la farina es pot veure de color groc en el gràfic.

El mecanisme hidràulic de funcionament d'un molí fariner és senzill. L'edifici, pròpiament dit, consta de dues plantes, tal com es pot veure a la figura. La planta superior és l'*obrador* i és on es produeix la mòlta del gra per a transformar-lo en farina. El procés té lloc entre les dues *moles*: la inferior (4), anomenada *mola sotana* o *jussana* és fixa, mentre que la superior (3), que s'anomena *mola sobirana*, *corredissa* o *volandera*, és mòbil. Ambdues són tapades per una caixa de fusta circular —el *riscle*— que té damunt seu la *tremuja* (1), un dipòsit on s'aboca el gra que

Esquema d'un molí fariner

A la planta inferior és on hi ha el mecanisme que permet fer girar la mola sobirana: el *carcavà*, on hi ha el *rodet* (8), de ferro o de fusta amb un cercol metàl·lic, que té unes paletes –els *àleps* o *caixons*– amb forma corbada sobre les quals cau l'aigua –el camí que segueix l'indiquen les fletxes blaves de la figura– que entra a pressió per la *canal* (9) i fa girar tot el conjunt. D'aquesta manera el rodet transmet el moviment circular a l'*arbre* (7) que el comunica a la mola sobirana. La part inferior de l'arbre porta clavada una punta metàl·lica cònica, l'*agulla* (10) que balla sobre el *dau* (11) que al Ripollès anomenen *dineret*. Tot el pes de la part mòbil del molí –la part verda de la figura– recau sobre el petit dau de coure o ferro, que va encaixat en una forta biga de roure –el *banc* o *suport*– situada al fons del *carcavà*. Aquest suport és accessible des de l'obrador mitjançant l'*alçador*, que permet al moliner d'aixecar el suport i, amb ell, el rodet i la mola sobirana per obtenir una farina més o menys fina.

En alguns molins, batans, fargues, serradores o molines, en comptes del rodet s'utilitzava la roda hidràulica vertical. El funcionament és el mateix però amb l'arbre situat en posició horitzontal.

La força motriu de l'aigua pot ser substituïda pel vent en llocs allunyats de corrents d'aigua o rius, i dóna lloc als molins de vent.

La gran quantitat de topònims relacionats amb els molins i els cognoms que encara es mantenen, demostren la gran extensió en l'ús d'aquests enginyers. La Molina, cal Moliner, el rec del Molí, el Molí d'en..., Molins, Molinars, Molinet, Molinós, en són algunes mostres ben esteses pel nostre territori.

Una serradora moguda amb rodes hidràuliques verticals a Hexenlochmühle, a la Selva Negra alemanya

Els batans

També s'anomenaven molins drapers, molins flassaders o nocs. Segons la definició que en donava l'enginyer i científic italià Giovanni Torriani, el nom del qual es va espanyolitzar com a Juanelo Turriano, establert a la cort de Carles V, en el seu famós manual *Los veintitún libros de los ingenios y de las máquinas*, és una màquina, moguda per la força hidràulica, amb unes maces de fusta molt gruixudes que batanen i maseguen els draps perquè es netegin dels greixos que contenen i s'incorporin i quedin tupits. Antigament aquesta feina s'havia fet amb els peus calçats amb uns esclops especials.

Els batans eren sempre fets de fusta i tots tenien les mateixes parts fonamentals: una roda hidràulica que movia un eix amb lleves, les quals feien moure unes masses –que podien estar situades en posició horitzontal o suspeses d'una estructura vertical– que tenien forma de martell. La part que picava el teixit tenia forma còncava i permetia que els draps anessin girant sobre ells mateixos, de manera que les masses fessin impacte sobretot a la seva superfície. Moltes vegades s'aprofitaven les instal·lacions d'un molí fariner per a allotjar-hi un batà.

Les primeres notícies documentades que es tenen daten del 1151. Es tracta d'una memòria dels censos que cobrava el comte de Barcelona per tres batans instal·lats a Prats de Molló. A partir d'aleshores, es continuen trobant documents relatius a aquests molins fins que a final del segle XVIII o principi del XIX alguns es tanquen i altres es transformen en indústries tèxtils modernes.

La farga

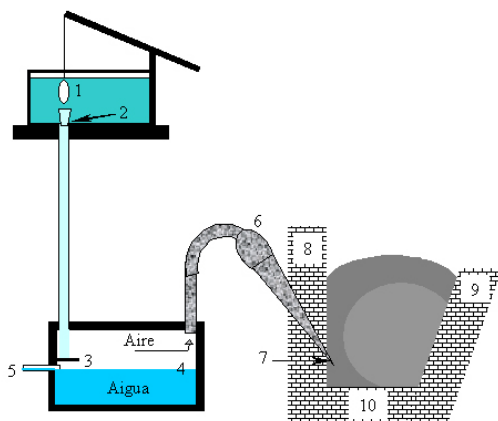
És el nom que es donava al lloc on es produïa el ferro.

A Catalunya tenim multitud de topònims –Martinet, la Farga, Ferrer, Ferrera– que ens recorden que des del segle XI fins al XIX s'hi establí i es desenvolupà un procediment genuí per a obtenir material de ferro conegut arreu del món occidental com a *farga catalana*. La primera notícia documentada data del 1031 i es refereix a la venda de la fàbrica, fàbrega o farga de Fontanet o de Piera a l'Anoia. Durant tota l'Edat Mitjana apareixen contractes i, fins i tot, la descripció de les eines dels oficis que se'n derivaven, com els manyans i ferrers. Aquestes fargues devien ser molt rudimentàries. La farga catalana pròpiament dita degué aparèixer juntament amb l'ús de la trompa per a insuflar l'aire, que es va començar a utilitzar a Itàlia l'any 1640 i que –segons *El hierro: sus cortes i enlaces* de Rovira i Rabassa– arribà a Catalunya just al canvi de segle. L'esplendor de la farga catalana el podem situar en el període comprès entre els segles XVII i XVIII en què es produïa un acer baix en carboni de tan alta qualitat que arribà a ser famós arreu.

Podríem dir que, a casa nostra, una farga tenia tres parts principals:

1. El *for* tenia forma de tronc de piràmide invertit i estava construït amb pedres fogueres revestides. Dins, la càrrega es disposava amb carbó vegetal a la part de baix del forn, i a tocar les *porques* (10), una barreja de carbó vegetal i mineral de ferro molt petit en capes intercalades, ocupant, més o menys, les 2/3 parts del forn. L'altra tercera part, a tocar l'*ore* (9) –que tenia forma convexa per tal de facilitar l'extracció del producte final o *masser*–, s'omplia amb mineral de mida més gran.

2. La *trompa* era el mecanisme encarregat d'injectar aire a l'interior del forn, per mitjà de la *tovera* (7) que s'obria a través del *piec del foc* (8). Aquest aire es produïa a la *caixa de vents* (4) quan hi queia l'aigua des d'un dipòsit –*botasset*– col·locat a la part superior: quan es destapava la *trompa* aixecant el *trompill* (1) l'aigua passava per un

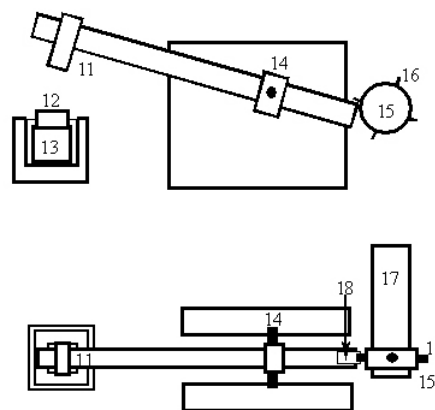

Esquema del forn i la trompa d'una farga

estrangulament que li feia augmentar la velocitat i es produïa una disminució de la pressió per efecte Venturi que aspirava aire per l'*espirall* (2). La barreja d'aire i aigua baixava per la trompa, uns tres metres normalment, i anava a caure sobre el *banquet* (3), dintre de la caixa de vents (4). L'impacte ajudava a separar els dos components: l'aigua restava a la part inferior del banquet i sortia per un desguàs (5), mentre que l'aire passava a la part superior i era insuflat dintre del forn a través del *burro* (6) i la *tovera* (7) amb la pressió generada per la mateixa caiguda. Aquest mecanisme està documentat per primera vegada a la farga de Planoles l'any

1624. Anteriorment a aquesta data, s'utilitzava el buf humà, primer, i les *manxes* després; aquestes darreres eren accionades pels *manxaires* –encara hi ha la dita: "tota la culpa és del manxaire" quan alguna cosa no surt prou bé– i, més tard, mitjançant l'energia hidràulica.

3. El *martinet*, que en cap cas fa honor al nom diminutiu que té, està format per un gran *mall* (11) mogut per una roda hidràulica solidària d'un *calaibre* (17) que fa girar la *bóta* (15). Les *palmes* (16) de la bóta apliquen la força sobre l'extrem del martinet protegit per una placa de ferro –el *taco* (18)– que fa que s'elevi l'altre extrem, oscil·lant per mitjà de la *boga* i els *mamellots* (14). El mall que hi havia a l'extrem del martinet podia arribar a pesar fins a 500 kg i percutia sobre el *demet* (12) que estava col·locat sobre la *dema* (13) i ambdós, encaixats dintre d'una base de pedra soterrada. Tots els espais intersticials s'omplien amb sorra o amb plom. Tot plegat havia de pesar tres vegades més que el mall per poder amortir bé els cops.

Esquema d'un martinet mogut per una roda hidràulica

A més de l'aigua, les fargues necessitaven el [mineral](#) de ferro i el [carbó vegetal](#) per a poder funcionar.

Com a mineral, normalment s'utilitzava l'oligist hidratat o limonita. El primer pas del procés era la deshidratació tèrmica i, tot seguit, s'introduïa dintre del forn de la farga per a ser reduït amb el monòxid de carboni que es formava en combinar-se l'oxigen de l'aire, que s'insuflava a través de la *tovera*, amb l'excés de carboni que trobava dintre del forn. D'altra

banda, la *mena* utilitzada contenia carbonat de calci i òxid de silici com a *ganga* que donaven lloc a reaccions secundàries on es formaven els productes que es recollien en l'*escòria*. Les reaccions són les següents (Molera i Barrueco, 1983):

LLOC	REACCIONS
Forn de deshidratació	$Fe_2O_3 \cdot nH_2O \rightarrow Fe_2O_3 + nH_2O$
Forn de la farga	Tovera $2C + O_2 \rightarrow 2CO$
	Masser $\begin{cases} 3Fe_2O_3 + CO \rightarrow 2Fe_3O_4 + CO_2 \\ Fe_3O_4 + CO \rightarrow 3FeO + CO_2 \\ FeO + CO \rightarrow Fe + CO_2 \end{cases}$
	Ganga $CaCO_3 \rightarrow CaO + CO_2$
	Escòria $\begin{cases} FeO + SiO_2 \rightarrow FeO \cdot SiO_2 \\ 2FeO + SiO_2 \rightarrow 2FeO \cdot SiO_2 \\ MnO + SiO_2 \rightarrow MnO \cdot SiO_2 \\ FeO \cdot SiO_2 + CaO \rightarrow CaO \cdot SiO_2 + FeO \\ 2FeO \cdot SiO_2 + 2CaO \rightarrow 2CaO \cdot SiO_2 + 2FeO \\ MnO + SiO_2 \rightarrow MnO \cdot SiO_2 \\ CaO + FeS \rightarrow CaS + FeO \\ P_2O_5 + 3CaO \rightarrow Ca_3(PO_4)_2 \end{cases}$

Com es pot observar, l'escòria contenia una gran quantitat d'òxid de ferro (fins a un 63% en les anàlisis efectuades a un tros d'escòria de la farga de Setcases). Aquest fet fou una constant en el procediment siderúrgic utilitzat a la farga catalana i va ser un dels factors decisius en la seva decadència.

El Ter, el Freser, els boscos i els meners de la Vall de Ribes, varen fer del Ripollès la comarca amb una densitat de fargues més alta de Catalunya. La producció de ferro va propiciar la instal·lació de les indústries derivades a la mateixa zona: eines, encluses, reixes, ferradures, projectils, claus i armes de foc, convertiren Ripoll en la capital metal·lúrgica de Catalunya durant els segles XVI, XVII i XVIII.

Amb l'empobriment dels boscos i els meners, juntament amb l'aparició dels alts forns, que proporcionaven un rendiment molt més alt, la farga catalana inicià una llarga agonia que la portà a expirar a finals del segle XIX. En aquella època, Toussaint Nigoul, en una conferència datada a Foix el 1886 deia, referint-se a la farga catalana instal·lada a la Catalunya Nord: "*Un alt forn, tot sol, feia més feina que les nostres cinquanta-quatre fargues totes juntes...*"

La frontera amb França

Després de vint-i-cinc anys de guerra, cansats de les despeses militars que això els comportava, Espanya i França varen decidir negociar la pau. A l'illa dels Faisans, al bell mig de la desembocadura del Bidasoa varen construir un pavelló amb dues parts idèntiques i una sala de conferències, separades per "la frontera". Cada país va decorar la seva banda: amb austeritat la part espanyola i amb profusió d'ornaments la francesa. Després de tres mesos de negociacions maratonianes, quan el dia 7 de novembre de 1659 es va signar el tractat dels Pirineus, es va rubricar la pau entre França i Espanya –que es va segellar amb el casament de Lluís XIV amb Maria Teresa, filla de Felip IV– però va començar el llarg procés d'establir els límits fronterers que no va finalitzar fins el segle XIX. Després d'interminables discussions Mazzarino i Luís de Haro varen signar l'addenda a l'article 42 a l'illa dels Faisans, el 31 de maig de 1660. En aquells moments França havia incorporat al seu territori, el Rosselló, el Conflent, el Vallespir, el Capcir i trenta-tres pobles de la Cerdanya. Malgrat que la Generalitat no en va ser informada fins 43 anys més tard, Catalunya havia perdut una cinquena part del seu territori i de la seva població. D'un dia per l'altre, amb la signatura d'un paper, milers de catalans havien passat a ser estrangers; mireu si n'és de relatiu aquest terme! Aleshores varen sorgir els problemes locals provocats pels límits de les propietats –encara avui dia hi ha propietats que estan partides per la frontera, com un mas de la Cerdanya, que té la casa a un país i els corralles a l'altre– o per les confiscacions fetes en represàlia del partidisme dels propietaris durant el conflicte. Tots aquests problemes es tractaren a les conferències de Figueres que varen finalitzar el juny de 1666 sense haver acabat de resoldre tots els problemes.

Els incidents que provocava el bestiar que pastura lliurement per la muntanya, que tant es troba en un vessant com en l'altre, i el problema dels límits al coll del Portús es varen anar eternitzant, i no quedaren solucionats fins als tractats de Baiona, signats en aquesta ciutat els anys 1856, 1862 i 1866. L'últim és el que es refereix a la divisòria entre el Département des Pyrénées Orientales i la província de Girona. Es defineixen exactament els límits i es decideix atermenar la frontera amb fites, concretant les mides i les característiques que haurien de tenir. La núm. 1 es troba al País Basc, a la vora de la Bidasoa.

Les actes de col·locació d'aquestes fites, o mugues, en aquesta zona, daten de l'any 1868. Segons aquestes actes, es descriu la fita amb el núm. 592 del coll de Banyuls: "592. Al Coll de Banyuls, creu horitzontal al nivell del sòl, en la vora oriental del sender". La núm. 595: "595. Puig de Barba de Boc i coll dels Empedrats. Creu al coll, sobre la cara Nord i vertical d'una roca grossa, a l'Est de la bretxa que obre el pas".

Malgrat els tractats i les mugues, els pastors s'han continuat ajudant i les romeries als diversos santuaris d'ambdós costats s'han continuat fent amb l'assistència de catalans del

Muga entre St. Jean de Pied de Port i Roncesvalles, en el "Camino de Santiago"

nord i del sud, així com els intercanvis comercials, encara que la frontera els hagi transformat en una pràctica il·legal anomenada contraban.

Actualment encara es fa, cada primavera, la comprovació de la correcta ubicació de les mugues per part de representants dels ajuntaments de les dues bandes de la ratlla. Ara, més que un acte oficial de ratificació de fronteres és una trobada d'agermanament entre els pobles dels dos vessants del Pirineu; i com a bons mediterranis, no hi pot faltar l'àpat, bé, un a cada banda de muntanya, és clar!

PEIN

Bona part d'aquest itinerari fa el trajecte per la zona inclosa en el PEIN sota la denominació de "Capçaleres del Ter i del Freser". Amb una extensió de 12.411 ha, abraça la zona muntanyenca que va des de la serra d'Extremera fins el Costabona, amb la carena del Pastuira i el Balandrau, fins al puig Cornador, excloent els nuclis habitats, així com Núria i l'estació de Vallter.

Si vigileu, vora els recs i en zones humides, en dies de pluja o boira, podreu veure els colors brillants de les salamandres

No és fàcil veure les marmotes, però sí que podreu sentir els xiscles que fan per avisar de la vostra presència

Propostes de treball

Hi ha dues òperes que parlen de goges: *La dona d'aigua*, de Joan Trias i Fargas, amb música de C. Casademont i *La Fada* de J. Massó i Torrents, amb música de Morera.

Pel que fa a cançons de frontera n'hi ha moltes, que van des de les més tradicionals fins a poemes contemporanis, com ara *Els Contrabandistes (1a Ronda de cançons)* –comparant-la amb *El cant dels ocells– El rossinyol (2a Ronda de cançons)*, *L'Emigrant*, o un poema de Miquel Martí i Pol musicat per Ramon Muntaner, *Romanço*.

Com a obres literàries es pot treballar, entre moltes altres, el poema *Canigó* de Mossèn Cinto –on també apareixen les “goges” i una llegenda sobre la “Fossa del Gegant”– *Terra Baixa* d'Àngel Guimerà, o alguns poemes d'en Joan Maragall, com ara *La vaca cega* o els *Goigs a la Mare de Déu de Núria*.

Planifica la dieta que creus que seria la ideal per al dia que has de fer l'itinerari: l'esmorzar abans de la sortida, els àpats durant la sortida i el sopar quan arribis a casa. Per què creus que hauria de ser aquesta i no una altra?

I d'aigua, en beuràs més, igual o menys que un dia normal? Per què?

Per què sues? Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física? Com explica això que cal evitar els corrents d'aire quan estem suats?

Per què creus que deu ser convenient menjar plàtans quan sues?

Sovint, després d'anar d'excursió, tenim tiretes. A què és degut? Les podem evitar d'alguna manera?

Abans de començar a caminar compta quantes pulsacions tens.

Camina durant 5 minuts sense parar per un lloc planer. Torna a comptar les pulsacions. Torna-les a comptar al cap d'un minut. Què observes? Compara les teves dades amb les dels teus/teves companys/es. Són tots iguals? Què vol dir això?

Fes el mateix però ara que els 5 minuts siguin de pujada. Què observes? Quan has comptat més pulsacions? Per què deu ser això?

Fes una recerca bibliogràfica per a investigar quin és el medi físic que engloba l'espai inclòs en el PEIN. Quins motius s'han tingut en compte per a incloure'l en aquest pla? Connecta amb alguna altra espai natural inclòs en el PEIN?

Consulta quins són els diferents nivells de protecció del territori a Catalunya i amb quin nom se'ls qualifica.

Quines parts del nostre itinerari estan inclosos dintre de la zona protegida?

Busca en un mapa quins colls del Pirineu que comuniquin amb la Catalunya nord hi ha prop de la zona per on fem el recorregut. Observa les corbes de nivell i compara els pendents d'accés des dels dos vessants. Quins creus que serien els colls més accessibles?

Quina és la causa dels terratrèmols? Què és l'epicentre?

N'hi ha sovint de terratrèmols a Catalunya?

Mira les següents fotografies i comenta-les. Hi hauria alguna diferència si alguna de les fotografies hagués estat feta dins de l'espai inclòs en el PEIN?

Llauna de sardines llençada
sota un grèvol

Abocament incontrolat
d'oli mineral

Antenes al santuari de la Mare
de Déu del Mont

Línia elèctrica de 400
kV al mas Blanc, prop
de Camprodon

Pont de la carretera A-26 al seu pas per Cabanelles

Viaducte de Castellfollit de la Roca

Guixera de Beuda

Agafa mostres de l'aigua a diferents punts de l'embassament de Núria, prop i lluny de la resclosa, on l'aigua està més quieta i on hi ha més corrent. Agafa mostres també de l'aigua que raja a les diverses fonts. Al laboratori, mira-la amb les lents binoculars o al microscopi. Classifica els éssers vius que hi observes. Hi ha alguna diferència entre els diferents llocs d'on has agafat les mostres?

Agafa mostres de terra a tres profunditats diferents en un punt qualsevol de la pujada a Núria. Analitza el contingut en aigua, la matèria orgànica i inorgànica, el pH i la fracció gasosa de les mostres (veure bibliografia). A quines conclusions arribes?

Per l'aspecte que té, diries que el terreny de l'itinerari és silícic o calcari? Comprova-ho fent assaigs sobre el terreny a diversos llocs del recorregut.

Per les plantes que hi has observat, podries haver arribat a la mateixa conclusió que amb les anàlisis? Per què?

En funció de les anàlisis, consideres lògic que hi hagin les espècies de plantes que hi has trobat? N'hi ha alguna que creus que no hi hauria de ser? Per què? Quina explicació pots donar a la seva presència?

Fes un llistat de les plantes que has observat durant el recorregut (Segons el nivell amb el què esteu treballant, se'ls pot fer classificar només com a arbres, arbustos, lianes i herbàcies, o ja filant més prim, en funció d'altres caràcters. També els podeu fer elaborar un herbari o, simplement, una exposició de mostres de fulles. En aquests casos, sempre ha de ser un treball conjunt i vigilar que només agafin una sola mostra per a tots, no una cadascú, per evitar que la sortida es transformi en una plaga).

Fes un llistat dels animals que has detectat durant el recorregut. Els pots haver vist o sentit, o en pots haver observat els rastres: petjades, egagròpiles, excrements, restes d'haver menjat.....

Explica què és una mula. Quines característiques té?

Què volem dir quan parlem de què un riu té "un estiatge molt accentuat"?

Segurament actualment plou menys i fa menys fred que anys enrera, ja que les fonts que hi ha prop dels masos ragen poc, els torrents vora els molins són secs i no es gelen els rius d'on abans s'extreia el glaç o no neva gairebé mai als llocs on hi ha pous de neu. Creus que és certa aquesta afirmació? A què creus que pot ser degut aquest canvi en el clima?

Què volem dir quan afirmem que cauen 600 mm d'aigua anuals de mitjana en forma de pluja? No és estrany mesurar l'aigua caiguda en mm? Seria més lògic expressar-ho en l/m². Podries calcular la relació que hi ha entre els mm i els l/m²?

Mesura el nàrtex de l'església de St. Jaume de Queralbs. Quin volum ocupa?

Cronometra el temps que tardes a omplir la cantimplora a cadascuna de les quatre fonts. Calcula el cabal d'aigua que raja de cadascuna i compara'ls. Et permet arribar a alguna conclusió? Pot tenir alguna relació amb el terreny o el lloc on estan ubicades? (Si no vols utilitzar la teva cantimplora, porta alguna ampolla de capacitat coneguda per a fer els assajos)

Quant temps tardaries a omplir el nàrtex de St. Jaume de Queralbs?

Consulta el desnivell màxim que has superat, la distància recorreguda per a fer-ho i el temps que has tardat. Amb aquestes dades calcula: el pendent mitjà, la velocitat mitjana en el recorregut i la velocitat mitjana de desplaçament vertical.

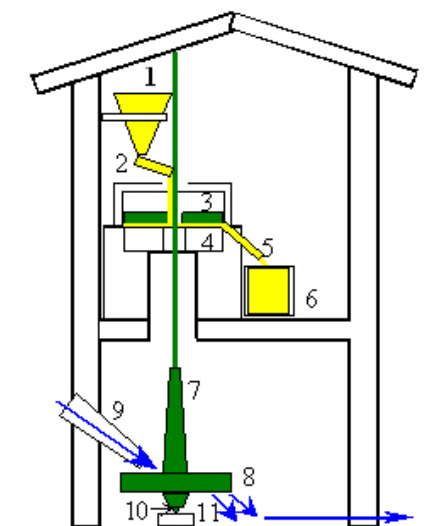
Fes el perfil de l'itinerari complet en un gràfic espai recorregut-desnivell superat.

Fes un gràfic temps-desplaçament de l'itinerari complet.
Comenta'l tot observant el perfil de l'itinerari.
Calcula la velocitat mitjana de tot el recorregut.

Completa el gràfic amb els noms de les diferents parts que formen un molí.
Com s'aconseguia la pressió de l'aigua? Fes-ne un esquema.
Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

En els molins s'aprofita la pressió hidrostàtica que es produeix en les basses i la canal vertical per a moure les rodes hidràuliques. Calcula quina força hidrostàtica actua sobre una gota d'aigua que està situada tres metres per sota del nivell de l'aigua de la bassa.

Dibuixa un esquema d'una central hidràulica nomenant els diversos elements que la formen.
Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Esquema d'un molí fariner

A la central de Daió de Baix arriba la canonada d'aigua que baixa des del canal. Si suposem que el cabal d'aigua és de 10 m^3 per minut, calcula la velocitat que té l'aigua en el moment d'entrar a la central i l'energia elèctrica produïda en una hora, expressada en kW.h i en joules, suposant un rendiment del 60%.

De les reaccions que tenen lloc en una farga, indica quines són d'oxidació i quines de reducció.
Quin és l'oxidant i quin el reductor a cadascuna d'elles? Escribe-ne les semi-reaccions d'oxidació i de reducció.

Explica el fonament físic que fa que els càntirs refresquin l'aigua. Per què no han d'estar pintats?

Quina és l'explicació des del punt de vista de la física que es digui "les llars mantenen el davant calent però el darrera fred"?

Explica què és "l'efecte Venturi". Quines aplicacions té?

Explica a què són deguts i com es formen els llamps.
Quina diferència hi ha entre un llamp i un llampec?
Explica com funcionen i en què es basen els parallamps.

A què és degut el tro?

Com s'obté la calç? Per què creus que era important la seva fabricació?

Quin és el compost químic majoritari que forma la calç?

Escriu la reacció química que té lloc dintre dels forns. És endotèrmica o exotèrmica? Per què ho creus així?

Quanta roca calcària necessaries per obtenir una tona de calç, suposant que el rendiment del forn fos d'un 70%?

Quina diferència hi ha entre calç viva i calç morta?

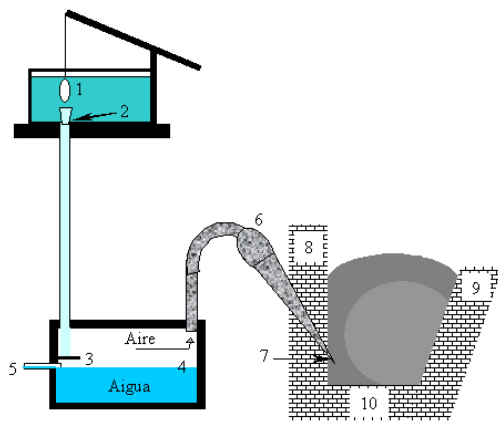
Escriu la reacció química que es produeix en barrejar la calç viva amb l'aigua.

Completa el gràfic amb els noms de les diferents parts que formen una farga.

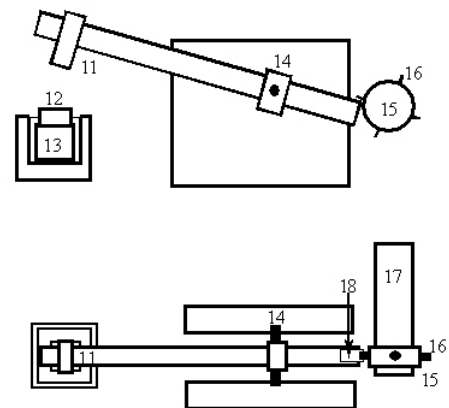
Com s'aconseguia la pressió de l'aire que s'insuflava dintre dels forn?

Com s'aconseguia la pressió de l'aigua que movia el martinet? Fes-ne un esquema.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Esquema del forn i la trompa d'una farga

Esquema d'un martinet mogut per una roda hidràulica

El martinet de les fargues funcionava com una palanca. En podries explicar el fonament teòric?

Fes un esquema del funcionament d'un batà.

Un ral del segle XVIII equivalia a 2 sous i cada sou eren 12 diners. Si considerem que una pesseta eren 4 rals –suposarem que estem parlant dels mateixos rals en els dos casos- es poden fer els càlculs que vulgueu de canvi de moneda. Per exemple: Un pagès de Queralbs que el 1767 pagava 64,3 rals d'impostos, quants diners havia de pagar? Quants euros representaria aquest impost?

Què aporta la "Revolució Industrial" a Catalunya?

Fes un estudi de l'evolució de les condicions de treball en la indústria durant els segles XIX i XX.

Com ha evolucionat el treball infantil a Catalunya al llarg d'aquests segles? Relaciona el treball infantil amb l'edat d'escolarització.

Explica quina era la regla de St. Benet. Quina importància va tenir en l'evolució sociocultural de l'Edat Mitjana?

Quines diferències presenta amb la congregació de Cluny?

Consulta la bibliografia i elabora un glossari amb el termes utilitzats en la descripció dels edificis i que es refereixen a l'art o a l'arquitectura.

Explica quines diferències s'observen entre l'art romànic i el gòtic. Les podries explicar com la representació de la situació sociocultural i religiosa de les societats que els varen fer evolucionar?

Quines varen ser les causes de l'arribada del "renaixement"? Quines en són les característiques com a moviment artístic i cultural?

Com s'evoluciona cap al "barroc"? Quines són les seves característiques com a moviment artístic i cultural? Hi ha més d'una tendència dintre d'aquest moviment?

Per què els reis visigots perseguien els cristians? Quina religió practicaven ells? Busca les semblances i diferències entre ambdues religions.

Qui eren els càtars? Explica en què consistia la seva ideologia.

Com varen acabar? Què se'n va fer dels seus béns?

Quin o quins motius creus que podia tenir l'Església per a desencadenar una persecució d'aquesta magnitud? Cal que et posis dintre del context històric, religiós i econòmic d'aquell moment.

En el context de principis del segle XIX, explica què va representar la Regència d'Urgell. Qui era el general Espoz i Mina? Quin paper va jugar a Catalunya durant l'ocupació francesa del 1823?

Què és un ermità? Existeixen encara? (Veure bibliografia)

Com es caracteritzaven al segle XIX?

Quina diferència hi ha entre un ermità i un eremita?

Què són els goigs?

Intenta trobar-ne alguns de diferents i que te'ls cantin. Observes alguna cosa en particular?

Explica què és: el contraban, l'estraperlo, les taxes i els impostos.

Investiga quins han sigut els diversos grups de refugiats que han travessat la frontera en ambdós sentits durant el segle XX i quines han sigut les causes que els han fet desplaçar.

Qui eren els maquis? Fes una recerca bibliogràfica i explica'n una mica la història.

Situa cronològicament en Carles Bosch de la Trinxeria.

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament a Mn. Jacint Verdaguer.

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament a Joan Maragall.

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Els dies 22 i 23 d'agost del 1894, en el seu poema "Goigs a la Verge de Núria" escrivia:

*"Verge de la vall de Núria,
voltada de soledats,
que immòbil en la foscúria
i en vostres vestits daurats,
oïu l'eterna cantúria
del vent i les tempestats.
Verge de la vall de Núria,
a Vós vénen les ciutats.*

*Vers Vós avancen incertes
per les altes quietuds
i els camins desconeguts
de les grans serres desertes.
Troben rius que naixent van
en els regnes dels pastors,
i remats esquellejant
lentament pasturadors.*

*Van pels cims celestials
sobre les muntanyes nues...
Les congestes brillen crues
amb blancures immortals.*

*Van per augustes carenes
on del buit amb els afanys
troben, abocant-s'hi penes,
al fons de les valls serenes
les mirades blavoses dels estanys.*

*I del vent sota la fúria,
menyspreuador dels sentits,
amb els sentits desmaiats,
se'n baixen a la foscúria
de la vostra vall de Núria
voltada de soledats.*

*Aquí ens teniu, Verge tosca,
vagament cercant redós*

*en el clos misteriós
de vostra capella fosca.*

*Cau la nit pertot arreu...
Nostre cor torna's psalteri
pressentint el sant misteri
tremolós de vostra veu.*

*Per què ens mireu, Verge Santa,
amb aquests ulls tan oberts?
Doneu-nos l'esgarrifança
dels vells miracles complerts!*

*Castigueu nostre sentit
amb tant d'oblidades febres!
Deu ànima a les tenebres!
Deu-nos la fe de la Nit...*

*Que demà quan surti el sol,
tornarem a emprendre el vol
per les serres encantades,
i els camins de les cascades
seguirem de sol a sol...*

*Les cascades que s'estan
allà lluny canta que canta,
tot trenant i destrenant
llur blancura ressonanta
sobre el negre mur gegant.*

*Copsats per negres alçàries,
eixordats per la remor,
anirem avall com l'aigua
per les goles solitàries
plenes d'abims i frescor.*

*Quan a l'última portella
tot el cel s'eixamplarà,
amb alegria novella
veurem la plana més bella
i la verdor que s'hi fa.*

(...)

*A l'hivern quan neva i plou,
i la ciutat se remou
brillant d'insomnis i fúria,
nostres ulls enlluernats
veuran, allà en la foscúria,
la immòbil Verge de Núria
voltada de soledats"*

Llegeix el poema en veu alta. Per a llegir-lo correctament, recorda que has de fer les pauses en el lloc on el poeta ha decidit: mai al mig d'un vers, sempre al final, naturalment, sense fer perdre el sentit a les frases; com hem de resoldre els signes de puntuació, doncs? Si són a final de vers, cap problema. Si són al mig d'un vers, on no podem fer la pausa, cal marcar-los amb un canvi d'inflexió de la veu.

Per la situació cronològica que has fet de l'autor, creus que el llenguatge utilitzat és l'original o s'ha adaptat a la parla actual?

Analitza detalladament els recursos expressius del llenguatge literari que hi ha en el text, associant-los a les diverses figures de dicció i de pensament que coneixes.

Explica què vol dir el poeta amb les expressions següents:

*"Van per augustes carenes
on del buit amb els afanys
troben, abocant-s'hi penes,
al fons de les valls serenes
les mirades blavoses dels estanys."*

*"I del vent sota la fúria,
menyspreuador dels sentits,
amb els sentits desmaiats,
se'n baixen a la foscúria
de la vostra vall de Núria
voltada de soledats."*

*"Deu ànima a les tenebres!
Deu-nos la fe de la Nit..."*

*"Copsats per negres alçàries,
eixordats per la remor,
anirem avall com l'aigua
per les goles solitàries
plenes d'abims i frescor."*

*"Quan a l'última portella
tot el cel s'eixamplarà,
amb alegria novella
veurem la plana més bella
i la verdor que s'hi fa."*

Explica el significat de les següents paraules:
Esquellejant, congesta, redós, psalteri.

Tradueix aquest text al castellà.

Zoologia

Heus aquí un llistat dels animals que podeu trobar durant el recorregut. És purament indicatiu; no vol dir que els hàgiu de veure tots ni que només pugueu veure aquests. També depèn de l'època de l'any que hi passeu. No s'hi han inclòs els animals domèstics ni les espècies cinegètiques introduïdes.

Pel camí cal estar atents mirant i escoltant per a no perdre cap detall. Alguns ocells o amfibis, és possible que només els sentiu o en trobeu rastres (plomes, senyals d'haver menjat, nius, postes, egagròpiles, etc.). Pel que fa als mamífers no és fàcil que en veieu cap –i encara menys si aneu en grup– però sí que en podeu trobar rastres en forma de cataus, petjades, latrines, excrements o restes d'haver menjat.

OCELLS

Àguila marcenca	<i>Circaetus gallicus</i>
Àguila daurada	<i>Aquila chrysaetos</i>
Aligot	<i>Buteo buteo</i>
Bitxac comú	<i>Saxicola torquata</i>
Cardina o cadenera	<i>Carduelis carduelis</i>
Cogullada vulgar	<i>Galerida cristata</i>
Corb	<i>Corvus corax</i>
Cornella	<i>Corvus corone</i>
Cotxa fumada	<i>Phoenicurus ochruros</i>
Cruixidell	<i>Miliaria calandra</i>
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>
Cuereta blanca	<i>Motacilla alba</i>
Cuereta torrentera	<i>Motacilla cinerea</i>
Estornell vulgar	<i>Sturnus vulgaris</i>
Falciot negre	<i>Apus apus</i>
Falciot pàl·lid	<i>Apus pallidus</i>
Falcó pelegrí	<i>Falco peregrinus</i>
Gafarró	<i>Serinus serinus</i>
Gaig	<i>Garrulus glandarius</i>
Garsa	<i>Pica pica</i>
Grasset de muntanya	<i>Anthus spinoletta</i>
Llucareta	<i>Serinus citrinella</i>
Mallerenga blava	<i>Parus caeruleus</i>
Mallerenga carbonera	<i>Parus major</i>
Mallerenga emplomallada	<i>Parus cristatus</i>
Mallerenga petita	<i>Parus ater</i>
Merla	<i>Turdus merula</i>
Merla de pit blanc	<i>Turdus torquatus</i>
Oreneta cuablanca	<i>Delichon urbica</i>
Oreneta de ribera	<i>Riparia riparia</i>
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>

Pardal comú	<i>Passer domesticus</i>
Pela-roques	<i>Tichodroma muraria</i>
Perdiu blanca	<i>Lagopus mutus</i>
Pica-soques blau	<i>Sitta europaea</i>
Pinsà comú	<i>Fringilla coelebs</i>
Pit-roig	<i>Erithacus rubecula</i>
Puput	<i>Upupa epops</i>
Raspinell comú	<i>Certhia brachydactyla</i>
Roquerol	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>
Tallarol capnegre	<i>Sylvia melanocephala</i>
Tord comú	<i>Turdus philomelos</i>
Tórtora turca	<i>Streptopelia decaocto</i>
Trencalós	<i>Gypaetus barbatus</i>
Trencapinyes comú	<i>Loxia curvirostra</i>
Tudó	<i>Columba palumbus</i>
Voltor comú	<i>Gyps fulvus</i>
Xoriguer comú	<i>Falco tinnunculus</i>

MAMÍFERS

Fagina o gorja blanc	<i>Martes foina</i>
Guilla o guineu	<i>Vulpes vulpes</i>
Isard	<i>Rupicapra pyrenaica</i>
Marmota	<i>Marmota marmota</i>
Musaranya	<i>Crocidura sp.</i>
Mustela	<i>Mustela nivalis</i>
Senglar	<i>Sus scrofa</i>
Talp	<i>Talpa europaea</i>
Teixó	<i>Meles meles</i>

RÈPTILS

Eскурçó pirinenc	<i>Vipera aspis</i>
Sargantana roquera	<i>Podarcis muralis</i>

AMFIBIS

Galàpet o gripau corredor	<i>Bufo calamita</i>
Granota roja	<i>Rana temporaria</i>
Granota verda	<i>Rana perezi</i>
Salamandra	<i>Salamandra salamandra</i>
Tritó pirinenc	<i>Euproctus asper</i>

Botànica

Tot seguit trobareu un llistat de totes les plantes que podeu trobar en aquest itinerari, primer ordenades segons el nom científic i després segons el nom popular. Si només us interessa saber quines es troben en alguna de les cinc parts en què s'ha dividit el recorregut –perquè no el vulgueu recórrer tot, per exemple– en aquesta mateixa web en què us trobeu podeu accedir a l'opció de consulta de plantes que us permetrà fer-ho. A més, també podreu identificar una mostra a partir de 84 caràcters senzills que no tindreu cap dificultat en reconèixer, o veure una planta i les seves característiques si en coneixeu la família, el nom popular o el nom científic.

Ara bé, això no vol dir que quan aneu a fer el recorregut hi trobeu totes les espècies indicades, ni tampoc que no n'hi pugueu trobar alguna que no hi estigui inclosa. Dependrà de l'època de l'any en què hi aneu, de la climatologia i de si s'han fet tales o neteges del bosc o del sotabosc. Enguany –des de l'estiu del 2004 fins l'estiu del 2005– les pluges han sigut molt minses i això s'ha notat en la quantitat i varietat d'espècies: pràcticament no hi ha hagut bolets –per això no n'hi trobareu– i el nombre d'espècies primaverals, en general, ha sigut inferior al de la primavera del 2004, per exemple, que va ser molt més plujosa. A més, amb prou feines hem tingut primavera: el fred s'ha allargat fins molt tard i la calor ha vingut de cop; això ha fet que s'hagi produït un esclat de vida en un temps molt curt que no ha sigut suficient per a fer tots els itineraris. Tot i amb això, en aquest recorregut hem aconseguit identificar un total de 150 espècies diferents. En els casos en què la manca de flors –sobretot en el cas de les herbàcies– o l'existència d'hibridacions –com en el cas dels roures, per exemple– no ens han permès identificar clarament les espècies, les hem catalogat amb el nom del gènere (*Quercus sp.*, per exemple). El mateix ha passat amb les espècies que hem considerat que, pel nivell en què estem treballant, presentaven una dificultat més gran a l'hora de diferenciar-les a partir de fotografies –hieracis i rosers, sobretot. Pel que fa a les gramínies, només hem contemplat les que criden més l'atenció. El que sempre cal tenir en compte a l'hora de fer les identificacions és que els arbres i els arbustos, abans de ser adults, passen per una fase de plàntula o plançó que els fan molt semblants a les mates, amb característiques que poden ser bastant diferents de les que coneixem i que ens poden fer ballar molt el cap.

Si feu el recorregut d'aquests itineraris amb un interès botànic, recordeu que s'ha d'anar amb compte a l'hora de recollir les mostres: amb una per a tot el grup n'hi ha prou, no cal que n'agafi una cadascun, sinó, la sortida botànica es pot transformar en una plaga de llagosta. Recordeu també que hi ha algunes espècies verinoses i que s'ha d'alertar els nois i les noies de no menjar res que no coneguin molt bé, per més temptador que sigui el seu aspecte. De tota manera, la manipulació és una bona eina d'aprenentatge, la presència de punxes o el tacte poden ser caràcters importants per diferenciar algunes plantes.

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Achillea millefolium</i>	Milfulles
<i>Aconitum napellus</i>	Tora blava
<i>Aconitum vulparia</i>	Tora pirinenca
<i>Alchemilla alpina</i> ssp. <i>saxatilis</i>	Peu de crist, alquemil·la alpina
<i>Alnus glutinosa</i>	Vern
<i>Anemone hepatica</i>	Herba fetgera, viola de llop
<i>Angelica sylvestris</i>	Angèlica borda
<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Artemisia vulgaris</i>	Artemisa vulgar, altimira
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Astrantia major</i>	Astrància major
<i>Ballota nigra</i>	Malrubí negre
<i>Betula pendula</i>	Bedoll
<i>Bryonia cretica</i>	Carbassina
<i>Buxus sempervirens</i>	Boix
<i>Calluna vulgaris</i>	Bruguerola
<i>Campanula trachelium</i>	Campaneta d'ortiga
<i>Carlina acaulis</i>	Carlina cardiguera
<i>Centaurea calcitrapa</i>	Obriülls
<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jàcea
<i>Chaerophyllum aureum</i>	Cominassa
<i>Chelidonium majus</i>	Herba d'orenetes
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	Sarró
<i>Cirsium eriophorum</i>	Cardigassa
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Conopodium majus</i>	Anyol
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil·la boscana
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
<i>Crataegus monogyna</i>	Arç blanc
<i>Dactylorhiza</i> sp.	-
<i>Dianthus deltoides</i>	Clavell deltoide
<i>Dianthus hyssopifolius</i>	Clavell de pastor
<i>Digitalis lutea</i>	Didalera groga
<i>Dryopteris filix-mas</i> ssp. <i>oreades</i>	Falguera mascle
<i>Echium vulgare</i>	Llengua de bou
<i>Epilobium angustifolium</i>	Epilobi angustifoli
<i>Epilobium montanum</i>	Epilobi muntanyenc
<i>Erodium ciconium</i>	Bec de cigonya
<i>Eryngium</i> (híbrid)	Panical híbrid
<i>Eryngium bourgatii</i>	Panical blau

<i>Eupatorium cannabinum</i>	Canabassa
<i>Euphorbia cyparissias</i>	Lletera de fulla estreta
<i>Fragaria vesca</i>	Maduixera
<i>Fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran
<i>Galeopsis tetrahit</i>	Tetrahit
<i>Galium sp.</i>	Espunyidella
<i>Genista balansae ssp. europaea</i>	Bàlec
<i>Gentiana campestris</i>	Genciana campestre
<i>Geranium molle</i>	Suassana blana
<i>Geranium pratense</i>	Gerani de prat
<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>	Herba de St. Robert
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
<i>Helianthemum sp.</i>	Heliantem
<i>Helleborus foetidus</i>	Marxívol, el-lèbor
<i>Helleborus viridis</i>	El-lèbor verd
<i>Heracleum sphondylium ssp. pyrenaicum</i>	Pampa, belleraca
<i>Hypericum perforatum</i>	Herba de St. Joan
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus communis ssp. nana</i>	Ginebró
<i>Knautia dipsacifolia</i>	-
<i>Lactuca perennis</i>	Xicoira gran
<i>Lamium maculatum</i>	Lami maculat
<i>Laserpitium latifolium</i>	Laserpici latifoli
<i>Lathyrus cirrhosus</i>	Pèsol cirrós
<i>Lilium martagon</i>	Marcòlic roig
<i>Lilium pyrenaicum</i>	Marcòlic groc
<i>Linum perenne</i>	Lli alpi
<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Luzula nivea</i>	Lúzula nívea
<i>Malva sylvestris</i>	Malva
<i>Mentha longifolia</i>	Menta boscana
<i>Myosotis sp.</i>	Miosotis, nomoblidis
<i>Ononis spinosa</i>	Gavó espinós
<i>Origanum vulgare</i>	Orenga
<i>Orobancha sp.</i>	Frares
<i>Parnassia palustris</i>	Fetgera blanca
<i>Pedicularis pyrenaica</i>	Pedicularis pirinenca
<i>Peucedanum ostruthium</i>	Imperatòria. Salsufragi
<i>Phyteuma spicatum</i>	Fiteuma d'espiga
<i>Pinus mugo ssp. uncinata</i>	Pi negre
<i>Pinus sylvestris</i>	Pi roig
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta

<i>Polygonum alpinum</i>	Fajol alpi, caganiu, herba presseguera
<i>Polygonum bistorta</i>	Bistorta
<i>Polypodium vulgare</i>	Polipodi
<i>Populus nigra</i>	Pollancre
<i>Populus tremula</i>	Trèmol
<i>Prenanthes purpurea</i>	Prenantes
<i>Primula integrifolia</i>	Prímula integrifòlia
<i>Primula latifolia</i>	Prímula latifolia
<i>Prunella grandiflora</i> ssp. <i>pyrenaica</i>	Herba de la prunella
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
<i>Pteridium aquilinum</i>	Falguera aquilina
<i>Quercus petraea</i>	Roure de fulla gran
<i>Quercus</i> sp.	Roure
<i>Ranunculus bulbosus</i>	Gata rabiosa
<i>Ranunculus repens</i>	Botó d'or
<i>Rhinanthus mediterraneus</i>	Sorolla, fonollada, herba esquetllera
<i>Rhododendron ferrugineum</i>	Neret
<i>Robinia pseudoacacia</i>	Robínia, acàcia
<i>Rosa canina</i>	Roser silvestre
<i>Rosa pendulina</i>	Roser alpi
<i>Rosa</i> sp.	Roser
<i>Rubus idaeus</i>	Gerdera
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Rumex</i> sp.	Paradella
<i>Salix caprea</i>	Gatsaule
<i>Salix cinerea</i> ssp. <i>oleifolia</i>	Gatell
<i>Sambucus ebulus</i>	Èvol
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sambucus racemosa</i>	Saüc racemós
<i>Sarothamnus arboreus</i> ssp. <i>catalaunicus</i>	Ginestell
<i>Sarothamnus scoparius</i>	Gòdua
<i>Satureja vulgaris</i>	Clinopodi
<i>Saxifraga paniculata</i>	Onosma borda
<i>Scabiosa atropurpurea</i>	Escabiosa marítima
<i>Scrophularia nodosa</i>	Escrofulària nodosa
<i>Sedum album</i>	Crespinell blanc
<i>Sedum anglicum</i>	Crespinell pirinenc
<i>Sedum brevifolium</i>	Crespinell brevifoli
<i>Sedum rupestre</i> ssp. <i>reflexum</i>	Crespinell rupestre
<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>fabaria</i>	Fabària
<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>	Fabària
<i>Sempervivum tectorum</i>	Matafoc
<i>Senecio adonidifolius</i>	Seneci adonidifoli

<i>Silene dioica</i>	Silene dioica
<i>Silene vulgaris</i>	Petonets, colitxos, esclafidors
<i>Sorbus aria</i>	Moixera
<i>Sorbus aucuparia</i>	Moixera de guilla
<i>Stellaria holostea</i>	Rèvola
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Teucrium scorodonia</i>	Escorodònia
<i>Thalictrum aquilegiifolium</i>	Talictre aquilegifoli
<i>Thymelaea dioica</i>	Bufalaga dioica
<i>Thymus serpyllum ssp. nervosus</i>	Sèrpol nervós
<i>Trifolium alpinum</i>	Regalèssia de muntanya
<i>Trifolium sp.</i>	Trèvol
<i>Trollius europaeus</i>	Rovell d'ou, flor de St. Patllari
<i>Tussilago farfara</i>	Pota de cavall
<i>Ulmus minor</i>	Om
<i>Urtica dioica</i>	Ortiga gran o major
<i>Vaccinium myrtillus</i>	Nabinera, nabiu
<i>Veratrum album</i>	Veladre. Veratre
<i>Verbascum sp.</i>	Herba blenera
<i>Veronica sp.</i>	Verònica
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>	Masera groga
<i>Viola tricolor ssp. subalpina</i>	Pensament subalpí

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Dactylorhiza sp.</i>
-	<i>Knautia dipsacifolia</i>
Angèlica borda	<i>Angelica sylvestris</i>
Anyol	<i>Conopodium majus</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Artemisa vulgar, altimira	<i>Artemisia vulgaris</i>
Astrància major	<i>Astrantia major</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Bàlec	<i>Genista balansae ssp. europaea</i>
Bec de cigonya	<i>Erodium ciconium</i>
Bedoll	<i>Betula pendula</i>
Bistorta	<i>Polygonum bistorta</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Boix	<i>Buxus sempervirens</i>

Botó d'or	<i>Ranunculus repens</i>
Bruguerola	<i>Calluna vulgaris</i>
Bufalaga dioica	<i>Thymelaea dioica</i>
Campaneta d'ortiga	<i>Campanula trachelium</i>
Canabassa	<i>Eupatorium cannabinum</i>
Carbassina	<i>Bryonia cretica</i>
Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Carlina cardiguera	<i>Carlina acaulis</i>
Centàurea jàcea	<i>Centaurea jacea</i>
Clavell de pastor	<i>Dianthus hyssopifolius</i>
Clavell deltoide	<i>Dianthus deltoides</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Cominassa	<i>Chaerophyllum aureum</i>
Coronil·la boscana	<i>Coronilla emerus</i>
Crespinell blanc	<i>Sedum album</i>
Crespinell brevífoli	<i>Sedum brevifolium</i>
Crespinell pirinenc	<i>Sedum anglicum</i>
Crespinell rupestre	<i>Sedum rupestre ssp. reflexum</i>
Didalera groga	<i>Digitalis lutea</i>
El-lèbor verd	<i>Helleborus viridis</i>
Epilobi angustifoli	<i>Epilobium angustifolium</i>
Epilobi muntanyenc	<i>Epilobium montanum</i>
Esbarzer, romeguera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa marítima	<i>Scabiosa atropurpurea</i>
Escorodònia	<i>Teucrium scorodonia</i>
Escrofulària nodosa	<i>Scrophularia nodosa</i>
Espunyidella	<i>Galium sp.</i>
Èvol	<i>Sambucus ebulus</i>
Fabària	<i>Sedum telephium ssp. fabaria</i>
Fabària	<i>Sedum telephium ssp. maximum</i>
Fajol alpi, caganiu, herba presseguera	<i>Polygonum alpinum</i>
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falguera mascle	<i>Dryopteris filix-mas ssp. oreades</i>
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Fetgera blanca	<i>Parnassia palustris</i>
Fiteuma d'espiga	<i>Phyteuma spicatum</i>
Frares	<i>Orobancha sp.</i>
Freixe de fulla gran	<i>Fraxinus excelsior</i>
Garlanda comuna	<i>Vicia cracca</i>
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatell	<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>
Gatmimó	<i>Tamus communis</i>
Gatsaule	<i>Salix caprea</i>

Gavó espinós	<i>Ononis spinosa</i>
Genciana campestre	<i>Gentiana campestris</i>
Gerani de prat	<i>Geranium pratense</i>
Gerdera	<i>Rubus idaeus</i>
Ginebre	<i>Juniperus communis</i>
Ginebró	<i>Juniperus communis ssp. nana</i>
Ginestell	<i>Sarothamnus arboreus ssp. catalaunicus</i>
Gòdua	<i>Sarothamnus scoparius</i>
Heliantem	<i>Helianthemum sp.</i>
Heliantem tomentós	<i>Helianthemum nummularium</i>
Herba blenera	<i>Verbascum sp.</i>
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>
Herba de St. Joan	<i>Hypericum perforatum</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>
Herba d'orenetes	<i>Chelidonium majus</i>
Herba fetgera, viola de llop	<i>Anemone hepatica</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Imperatòria. Salsufragi	<i>Peucedanum ostruthium</i>
Lami maculat	<i>Lamium maculatum</i>
Laserpici latifoli	<i>Laserpitium latifolium</i>
Llengua de bou	<i>Echium vulgare</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>
Lletera de fulla estreta	<i>Euphorbia cyparissias</i>
Lli alpi	<i>Linum perenne</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Lúzula nívica	<i>Luzula nivea</i>
Maduixera	<i>Fragaria vesca</i>
Malrubí negre	<i>Ballota nigra</i>
Malva	<i>Malva sylvestris</i>
Marcòlic groc	<i>Lilium pyrenaicum</i>
Marcòlic roig	<i>Lilium martagon</i>
Marxívol, el-lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Matafoc	<i>Sempervivum tectorum</i>
Menta boscana	<i>Mentha longifolia</i>
Milfulles	<i>Achillea millefolium</i>
Miosotis, nomoblidís	<i>Myosotis sp.</i>
Moixera	<i>Sorbus aria</i>
Moixera de guilla	<i>Sorbus aucuparia</i>
Nabinera, nabiu	<i>Vaccinium myrtillus</i>
Neret	<i>Rhododendron ferrugineum</i>
Obriülls	<i>Centaurea calcitrapa</i>
Om	<i>Ulmus minor</i>

Onosma borda	<i>Saxifraga paniculata</i>
Orenga	<i>Origanum vulgare</i>
Ortiga gran o major	<i>Urtica dioica</i>
Pampa, belleraca	<i>Heracleum sphondylium</i> ssp. <i>pyrenaicum</i>
Panical blau	<i>Eryngium bourgatii</i>
Panical híbrid	<i>Eryngium</i> (híbrid)
Paradella	<i>Rumex</i> sp.
Pedicularis pirinenca	<i>Pedicularis pyrenaica</i>
Pensament subalpí	<i>Viola tricolor</i> ssp. <i>subalpina</i>
Pèsol cirrós	<i>Lathyrus cirrhosus</i>
Petonets, colitxos, esclafidors	<i>Silene vulgaris</i>
Peu de crist, alquemil·la alpina	<i>Alchemilla alpina</i> ssp. <i>saxatilis</i>
Pi negre	<i>Pinus mugo</i> ssp. <i>uncinata</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Pollancre	<i>Populus nigra</i>
Pota de cavall	<i>Tussilago farfara</i>
Prenantes	<i>Prenanthes purpurea</i>
Primula integrifòlia	<i>Primula integrifolia</i>
Primula latifolia	<i>Primula latifolia</i>
Regalèssia de muntanya	<i>Trifolium alpinum</i>
Rèvola	<i>Stellaria holostea</i>
Robínia, acàcia	<i>Robinia pseudoacacia</i>
Roser	<i>Rosa</i> sp.
Roser alpí	<i>Rosa pendulina</i>
Roser silvestre	<i>Rosa canina</i>
Roure	<i>Quercus</i> sp.
Roure de fulla gran	<i>Quercus petraea</i>
Rovell d'ou, flor de St. Patllari	<i>Trollius europaeus</i>
Sarró	<i>Chenopodium bonus-henricus</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
Saüc racemós	<i>Sambucus racemosa</i>
Seneci adonidifoli	<i>Senecio adonidifolius</i>
Sèrpol nervós	<i>Thymus serpyllum</i> ssp. <i>nervosus</i>
Silene dioica	<i>Silene dioica</i>
Sorolla, fonollada, herba esquetllera	<i>Rhinanthus mediterraneus</i>
Suassana blana	<i>Geranium molle</i>
Talictre aquilegífoli	<i>Thalictrum aquilegifolium</i>
Tetrahit	<i>Galeopsis tetrahit</i>
Tora blava	<i>Aconitum napellus</i>
Tora pirinenca	<i>Aconitum vulparia</i>
Trèmol	<i>Populus tremula</i>

Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>
Veladre. Veratre	<i>Veratrum album</i>
Vern	<i>Alnus glutinosa</i>
Verònica	<i>Veronica sp.</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Xicoira gran	<i>Lactuca perennis</i>